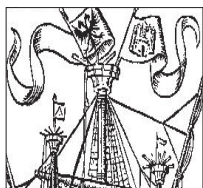

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2022. június
XXIX. évfolyam 2. szám

Valóra vált az álom! A homokbuckákon csodálatos stadion született. Vasbeton tribünjével, húszezer ülőhelyével, 400-as futópályájával messze kiemelkedik a korabeli sportlétesítmények közül. Vajon hány nappal és éjjel hajolt rajzasztala fölé tervezője, a magyar delfinnek titulált első olimpikonunk? Majd hány vetített képes előadást tartott szerte a városban a világ stadionjairól és saját terveiről, hogy hallgatóságát az UTE részvényeinek vásárlására buzdítsa? Ki ne szeretett volna a régi, fake-rítéses-fabódós-fapados futballpálya helyett a remek újpesti csapathoz illő stadiont látni? A szerényebb adakozásoktól a helyi

nagyiparosok milliós felajánlásáig hamar összejött a kellő tőke.

Rekordnak számított maga az építkezés is, hiszen az első kapavágástól az ünnepélyes megnyitóig mindössze 10 hónap telt el! A nyitó mérkőzésen közel húszezer torok harsogta: Góóóó! –, amikor az újpestiek 2:1-re győzték le a vendég Ferencvárost. Az ösztönző környezet, a lelkesedés, no meg a klub rendíthetetlen elnökének munkája az UTE-t Európa tíz legjobb futballcsapata közé emelte. Nem csoda, hogy a lila-fehér játékosok – Szusza Ferencel az élen – még az '50-es években is mindig szurkolókkal tömött lelátókat vonzottak, messzire szálló, biztató hangorkánál. □ *Kőrös Márta*

UTE stadionavató 1922. szeptember 17.

„Az Ujpesti Torna-Egyesület szeptember 17-iki pályafelavatási ünnepsége elé úgy Ujpest, mint a főváros közönsége nagy várakozással tekint. Az UTE–FTC mérkőzés fog zajlani ez alkalommal. Az ünnepségen, hír szerint, a kormányzó és a kormány többi tagja is részt fog venni.” (Független Ujság, szeptember 10.)

„3 milliót kapott az UTE impozáns stadionjának felépítésére az államtól, mely összegnek a kiutalásáig Ujpest város adott az egyesületnek kölcsönt a folyó építkezések költségeinek fedezésére.” (Független Ujság, szeptember 17.)

„Az UTE stadionjának ünnepélyes felavatása. [...] Már a koradélutáni órákban zsúfolásig tömött villamoskocsik szállították a fővárosi és helyi közönséget az ünnepség színhelyére s azok pedig akik nem bírtak villamoshoz jutni, hatalmas csapatokban vonultak a zászlódíszbe öltöztetett sporttelep felé. [...] Közel 4 órakor vette kezdetét több mint 20.000 ember jelenlétében az ünnepség, amikor már megérkezett a kormány képviselőiben Almássy László nemzetgyűlési alelnök és Tamássy József nemzetgyűlési képviselő. Az ujbpesti Dalkör Weigele Sándor vezetésével, a katonazenekar, a városi tanács, az UTE vezetősége és a pálya részvénytársaság igazgatósága a játéktérre vonult s mögöttük foglalt helyet az UTE színeiben pompázó kerékpáros osztag.

Dr. Semsey Aladár megyebiztos nyitotta meg az ünnepséget, átadva a pálya területét 30 évre az UTE-nek. Utána Reich [Árpád] altábornagy a hadügyminiszter szerencsekívánatait tolmácsolta, majd Szűcs János az UTE elnöke átvette a pályát, meghatott szavakban ígérve, legjobb erejük és tudásuk szerint fogják előmozdítani az ujbpesti sportéletet. A beszédek elhangzása után a zenekar a Himnuszra zendített rá, majd az Ujbpesti Dalkör adta elő mély átérzéssel Hubert »Fohászat«.

A két csapat felvonulása következett ezután, kik kölcsönösen üdvözölték egymást. [...] Csányi József dr. az MLSZ társelnökének

»kickoff«-ja [kezdőrúgás] után kezdetét vette a mérkőzés. Az előbb lassú, később mind vehemensebb tempójú bajnoki mérkőzésen ragyogó szemekkel bámulták az ujbpestiek derék csapatukat, mely ellenfelével szemben állandó fölényben volt.” (Független Ujság, szeptember 24.)

„A legközyösebb embert is meghattotta az az ünnepség, amely a testnevelésnek új templomát avatta fel Ujbpesten. [...] A notabilitások a díszpáholyba vonultak, ahol már Karafiáth Jenő dr., ny. államtitkár, az OTT társelnöke, Muzsa Gyula a MOB elnöke, Bartay Oszkár, a MASz alelnöke foglalt helyet. [...] A pálya közepén Blum Zoltán, az FTC csapatkapitánya előlépett és pár üdvözlő szó kíséretében átnyújtotta Fogl II.-nek az FTC lila-fehér virágból összeállított és zöld-fehér szalaggal ellátott csokrát. Ezt Fogl II. egy zöld-fehér virágú és lila-fehér szalagos malomkő-nagyságú koszorúval és barátságos kézszorítással viszonzta. [...] Az ünnepséget a Horváth-vendéglőben rendezett bankett fejezte be, amelyen különösen meleg ünneplésben volt része Szűcs Jánosnak, a pályaépítés spiritus rectorának és Hajós Alfrédnek, a pálya tervezőjének.”

„UTE–FTC 2:1(1:0) UTE-pálya. Bíró: Gerő [Ferenc]. Az eredmény titka: az UTE mindjárt rájött a széles pálya előnyeire és az egy helyre tömörülő FTC-védelmet számtalanszor hozta a legkínosabb helyzetbe, az ellenkező szárnyra céltudatosan leadott keresztpasszokkal. Az FTC csatársora belső csatárjátékkal próbálkozott, de a leadások hol hosszúak, hol rövidek voltak. [...] A 12. percben Paulusztól kezdve végigmegy a labda az egész UTE-csatársoron, míg végül Szidon lapos saroklövessel megszerzi a pályaatató gólt. Szünet után újra az UTE van frontban. [...] A 29. percben Schafer az FTC-védelem pillanatnyi zavarát kihasználva, közlelről gólt lő. Az FTC nem adja meg magát, Beim és Héger helyet cserélnek, majd a 44. percben Pataky ravaszul csavart lövése a belső kapufáról beperdül.” (Nemzeti Sport, szeptember 18.)

(Összeállította: Szöllősy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECÓVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
HIRMANN LÁSZLÓ

A szerkesztőbizottság
tisztelt elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
DR. HOLLÓSI ANTAL
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYI JÁNOS
KRIZSÁN SÁNDOR
LŐRINCZ RÓBERT
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:
BERDA JÓZSEF *költő*
BOGNÁR GÁBOR *művészettörténész*
FORGÁCS ANDRÁS *okl. gépészmérnök*
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár, gimnázium-igazgató*
DR. KERÉNYI-NAGY VIKTOR *okl. kertészmérnök, mérnök-tanár*
DR. KOVÁCS IVÁNNÉ *ny. gyógy-pedagógus,*
KÖRÖSNÉ DR. MIKIS MÁRTA *ny. tudományos munkatárs (OFI)*
LASZIP GÁBOR *történész*
ROJKÓ ANNAMÁRIA *újságíró, szerkesztő*
DR. SIPOS LAJOS *egy. tanár*
SZÖLLŐSY MARIANNE *helytörténeti-gyűjtemény-vezető*
DR. VÖRÖSVÁRY GÁBOR *okleveles biológus*

Kiadja: Újpest Önkormányzata
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
SPÁCIUM BT.
Felelős vezető: KOÓS GÁBOR

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2022. június
XXIX. évfolyam 2. szám

Dózsa stadion, 1950. november 1.; Dózsa SE. – Szombathelyi Lokomotív 5:3 (részlet)
(Forrás: Fortepan)

1	KÖRÖS MÁRTA <i>100 éves a Megyeri úti stadion</i>
2	UTE stadionavató 1922. szeptember 17. Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE
Tanulmány	
4	LASZIP GÁBOR <i>Szűcs János – az UTE-stadion megálmodója, 5. rész</i>
7	VÖRÖSVÁRY GÁBOR – KERÉNYI-NAGY VIKTOR <i>Borbás Vince botanikai feljegyzései Újpest környékéről</i>
10	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>25 éves az Újpesti Városvédő Egyesület, 6. rész</i>
Közlemények	
13	BOGNÁR GÁBOR <i>Az Attila utcai elemi iskola</i>
16	ROJKÓ ANNAMÁRIA <i>Újabb epizódok Aschner Lipót életéből</i> <i>Boldog születésnapot vezérigazgató úr!</i>
17	FORGÁCS ANDRÁS <i>Jóvátehetetlen jóvátétel</i>
20	DR. KOVÁCS IVÁNNÉ <i>Kocsis András szobrászművész</i>
22	SIPOS LAJOS <i>120 éve született Berda József</i>
24	BERDA JÓZSEF <i>Kodály</i>
Híres újpestiek	
25	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Hirmann Ferenc</i>
Interjú	
28	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>„A nőgyógyászat egy boldog hivatás”</i>
32	Helytörténeti hírek

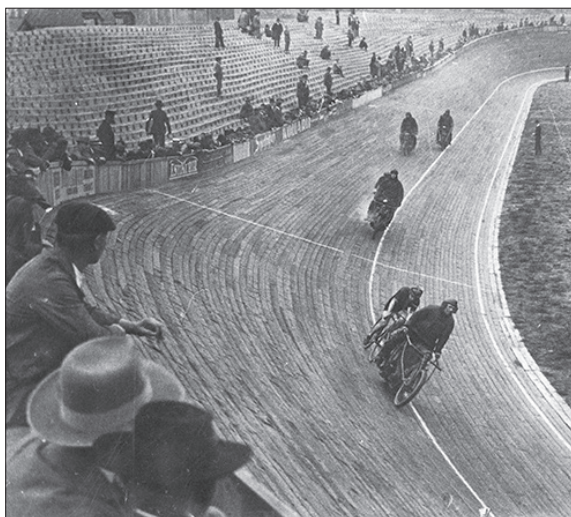
Szűcs János – az UTE-stadion megálmodója, 5. rész

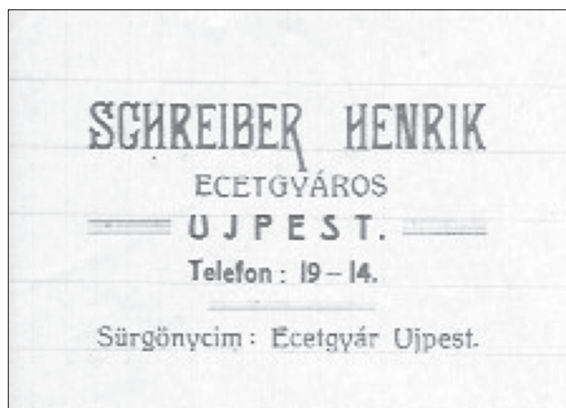
Szűcs János az 1920-as évek derekától éveken át apósa, Schreiber Henrik házában, a Váci út 16. szám alatt lakott. (Az épület helyén ma benzinkút található.) Az UTE elnöki pozíciójából való távozását követően a civil munkájára is nagyobb figyelmet fordított. Banktisztviselői állása mellett, a Schreiber ecetgyárban is komolyabb feladatokat vállalt. A 10 munkást foglalkoztató üzemben 51 érlelőkáddal dolgoztak, és évente mintegy 4000 hektoliter árut állítottak elő. Schreiber Henrik nyugdíjba vonulását követően Szűcs vette át az ecetgyár vezetését, majd 1935-ben az üzem tulajdonosa is ő lett. Az Ecetgyárosok Országos Egyesületében több mint egy évtizedig töltötte be az alelnöki tisztséget. Az 1920-as évek második felében és az 1930-as években Újpest számos társadalmi egyesületében vállalt szerepet, a település közéletében aktívan vett részt. Újpest Város I/3. sz. Levente Egyesületének elnöke, míg a Teleia Egyesület A Nemi Betegségek Ellen nevű szervezet újpesti fiókjának és az

Országos Tüdőbeteg Szanatórium Egyesület Újpesti Fiókegyesületének is alelnöke volt.

Bár az UTE éléről 1925 elején távozott, a klub életében továbbra is fontos szereplő maradt. 1925. szeptember 6-án, immár Aschner Lipót vezetésével megtartották a 40 éves fennállását ünneplő Újpesti TE jubileumi díszközgyűlését. A Városháza dísztermében tartott eseményen Szűcs Jánost megválasztották az UTE örökös tiszteletbeli elnökének. Az UTE Sporttelep Rt. és az UTE Motorpálya Rt. élén Szűcs továbbra is tevékeny vezetője volt az újpesti és a magyar sportéletnek. A nemzetközi kerékpáros szövetség 1926. februári, párizsi ülésén elérte, hogy az 1928. évi pályakerékpáros világbajnokság rendezési jogát Magyarország, azon belül is az újpesti stadion kapja meg. Az eseményt végül az újonnan felépült Millenáris pályán tartották meg. Mivel az új pálya a többi versenyt is magához csábította, a Szűcs által vezetett stadiont 1929-ben átépítették: lebontották a kerékpárpályát, kibővítették a körlelátót, befedték a B-oldalt, ahol további ülőhelyeket építettek ki. Szűcs János a futballhoz is közel maradt, hiszen 1926 és '32 között az UTE Sporttelep Rt. volt az a gazdasági társaság, ami az Újpest FC professzionális futballcsapatát működtette, a játékosokat alkalmazta. Így ő

Motorvezetéses kerékpárverseny az UTE stadionban, 1925-ben (Forrás: Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény)

Szűcs János 1935-től átvette apósa ecetgyárát

is részese volt az Újpest első magyar bajnoki címeinek és a Közép-európai Kupa diadalának is. Cselekvő tagja volt a klub kerékpáros és úszó szakosztályának. Tiszteletbeli elnökként szinte mindenhol megjelent, ahol a klub színeiben az úszás, vagy a kerékpározás érdekeit kellett képviselni. 1928-ban a Magyar Kerékpáros Szövetség alelnökének választották volna, de nem vállalta el a megbízást. 1934-ben a Testnevelési Főiskola által indított úszómesterképző tanfolyamon ő tanította a vízből mentés tantárgyat. Ugyanabban az évben jelent meg új könyve „Az úszás története, versenyszabályok” címmel, amit Kugler Sándorral, Bárány Istvánnal és Mérái Jánossal közösen írtak. Az 1930-as évek elején ismét a MUSz elnökségi tagja, majd ügyvezető alelnöke és az uszodaépítő bizottság elnöke lett. 1938-ban az úszószövetség örökös tiszteletbeli tagjának választották.

Szűcs János és Schreiber Olga házasságából – a rendelkezésre álló információk alapján – egy gyermek született 1919-ben, az ő sorsa azonban ismeretlen.

Az UTE sikeres elnökének testvérei közül a legidősebb, Szűcs Aladár (1883–1944) is komoly sportvezetői pályafutást mutathatott fel. A századelőn az UTE-ban futballozott fedezet poszton, majd megannyi csapattársához hasonlóan – a két klub közötti remek kapcsolatnak köszönhetően – Győrbe költözött, ahol a Győri ETO játékosa lett. A többiekkel ellentétben azonban aktív pályafutását követően ő nem tért haza Újpestre, hanem Győrben telepedett le és ott is házasodott meg. 1907-ben a Győri ETO titkára lett. 1909 és '12 között a kecskeméti mértékhitelítő hivatalban dolgozott, amely időszak alatt részt vett a Kecskeméti AC megalapításában. 1917-ben visszatért Győrbe, a helyi mértékhitelítő hivatalba, közben labdarúgó játékvezetőként is tevékenykedett. Az 1920-as években a labdarúgó Bírói Testület Nyugat-magyarországi alosztályának elnökévé, később örökös tiszteletbeli elnökévé választották. Győrött úszószakosztályt szervezett. 1944-ben Miskolcra deportálták Auschwitzba.

János testvéröccse, dr. Szűcs András (1888–1944) neves ügyvéd lett Újpesten. Részt vett az újpesti sportéletben, 1921-

ben az UTE Sporttelep Rt., majd 1924-től az UTE Motorpálya Rt. igazgatósági tagja. 1923-ban több sajtóperben látta el az UTE védelmét. 1925-től az UTE alelnöke, 1926-tól az Újpesti TE evezős szakosztályának elnöke. 1929-től az UTE-ből kivált Újpesti Evezős Egyesület választmányi tagja, az 1930-as években az UTE ügyésze. Harcolt az első világháborúban, 1919-ben ellenforradalmi parancsnokként rejtőzködni kellett. 1926-tól a Pestújhelyi Takarékpénztár alelnöke, 1929-től a Központi Leszámoló Bank ügyvezető igazgatója volt. 1944-ben Újpestről hurcolták a haláltáborba.

Lánytestvérei közül Seidner Margit (1890–1944) Vadász Imre (Izidor) újpesti börgyári tisztviselővel kötött házasságot, míg Seidner Erzsébet (1893–1920) mindössze 27 évesen, TBC-ben hunyt el.

Szűcs János kiemelkedő sport és vállalatvezetői pályafutásnak, valamint a helyi társadalmi életben vállalt tisztségeinek is a zsidótörvények vetettek véget. 1940 után minden pozíciójától megválni kényszerült; 1942 elején még az UTE örökös tiszteletbeli elnöke címétől is. Alakja 1944-ben bukkan fel újra, amikor a német megszállás után megalakultak a helyi zsidó tanácsok. Szűcs János – dr. Friedmann Dénes főrabbiával, dr. Székely György ügyvéddel és dr. Lengyel László ügyvéddel együtt – a német megszállók szorgalmazására alakult újpesti zsidó tanács tagja lett. A tanács feladata látszólag a helyi

Az újpesti labdarúgás megalapítóinak találkozója a 30. évforduló alkalmából. Az 1928-ban készült fényképen Szűcs János a bátsó sor közepén áll, szemüvegben, jellegzetes bajuszával. Az ülő sorban, szintén bajusszal bátyja, Szűcs Aladár (Forrás: Lukács Krisztián, magántulajdon)

zsidóság ügyeinek intézése volt, valójában a náci vezetők az izraeliták megnyugtatóra és deportálásuk egyszerűbb megszervezése érdekében hozták létre azokat. Bár a helyi zsidó tanácsokat sok helyen kollaborációval vádolták meg, ám az újpesti tanács tagjai hittek benne, hogy munkájukkal megóvhatják a helyi közösséget. Az újpesti tanácsstagok bíztak abban, hogy a zsidóházak és a gettó kijelölésével és a zsidóság ott történő összezsúfolásával elkerülhetik a tragédiát, ezért 1944 májusában részt vettek a felállításában. Azonban reményeikben súlyosan tévedtek. Az újpesti zsidóságot az országban az utolsók között, 1944. július elején Auschwitzba deportálták. Az elhurcoltak között volt Szűcs János is, aki 1944. július 8-án került a haláltáborba, ahol a 66202-es számú rabként tartották nyilván. Egy héttel később Buchenwaldba, majd december 29-én Bergen-Belsenbe szállították át. (Forrás: Arolsen Archives – International Center on Nazi Persecution: <https://collections.arolsen-archives.org/G/SIMS/01010503/1067/52359415/001.jpg>) Valószínűleg ott is hunyt el 1945 elején. Varga Béla közjegyző iratanyaga alapján (Forrás: Hagyatéki ügyek: <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Hagyateki/45451/>) 1948-ban a bíróság utólagosan 1945. április 15-ével nyilvánította halottnak.

Szűcs János az Újpesti Torna Egylet történetének egyik legnagyobb formátumú és legsikeresebb elnöke (1919–1925) volt. Ez alatt a bő hat év alatt alapozta meg és érte el a klub a legnagyobb sikereit, alapította meg vagy hosszú szünetet követően alapította újjá számos, ma is működő szakosztályát. Munkája legfontosabb eredménye annak a futball-

Szűcs János élete főműve, az Újpesti Stadion az 1930-as évek közepén (Forrás: Az UTE 50 esztendő története, Budapest, 1935)

stadionnak a létrehozása volt, ami ma is áll a Megyeri úton, és az UTE központi sporttelepeként működik. Érdemeit azonban az utókor szemében elhomályosította utódja, Aschner Lipót, akinek a vezetésével a klub minden korábbi csúcst elérte vagy megdöntötte.

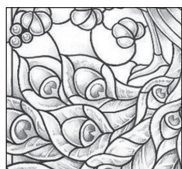
Szűcs János nevét ma Újpesten egyetlen emléktábla őrzi: a zsinagóga mártírelékművének márványtábláján szerepel az újpesti zsidó áldozatok névsorában. Az emléktáblán két testvére, dr. Szűcs András és Vadász Imréné Seidner Margit neve is megtalálható. Szűcs Jánosnak az UTE elnökeként és vezetőként kifejtett munkáját a sportkönyvek lapjai azonban őrzik. Éppen itt az ideje, hogy az Újpesti Torna Egylet felvirágoztató és a legjelentősebb sportklubok közé emelő elnökének élete fő művén, az UTE stadion falán méltó emléktáblája legyen!

2022-ben, a Szusza Ferenc Stadion 100. évfordulója remek alkalom arra, hogy az UTE és az utókor pótolja ezt a mulasztását. Sőt! A Szűcs Jánosról történő méltó megemlékezés mellett pótolni kell a szintén elvülhetetlen érdemeket szerző Mauthner Zoltán elveszett emléktábláját is. Így elérhetjük, hogy Szűcs János UTE-elnök – és Mauthner Zoltán – emléke örökre megmaradjon. □

Mauthner Zoltán elveszett emléktáblája

Borbás Vince botanikai feljegyzései Újpest környékéről

Borbás Vince (1844–1905) a magyar botanika egyik legkiválóbb, európai hírű alakja maradandót alkotott a növényrendszertan és növényföldrajz területén. Kutatómunkája során 2000 új növényrendszertani egységgel (taxon) gazdagította a magyar flórát. A botanika terén végzett kutatásainak eredményeit 874 szakmai publikációban közölte, ezáltal számos hazai és nemzetközi elismertséget szerzett. Személyéről több növényfajt neveztek el, amelyek közül megemlíthetjük a pannon endémikus (bennszülött) Borbás-kerepet (*Lotus borbasii*), a Déli-Kárpátok endémikus faját, a Borbás-berkenyét (*Sorbus borbasii*), és a Balkánon endémikus Borbás-mügét (*Asperula borbasiana*). Névadója lett a botanikusoknak publikálási lehetőséget biztosító Borbásia (1938–1949) és Borbásia Nova (1940–1944) szakfolyóiratoknak. A magyar flóra egyik féltve őrzött növényének, a pilisi lennek (*Linum dolomiticum*) a leírása (1897) is neki köszönhető. Szenvedélyesen gyűjtötte a növények népi elnevezéseit és kutatta a népi növénynevek eredetét. Hatalmas életműve a mai napig meghatározó hatással van a magyar botanikai kutatásokra. Fáradhatatlan barangolások egész sora fűződik nevéhez, bejárva a magyar hon szebbnél szebb helyeit.

A híres botanikus Budapestet és környékét kutatva Újpest környezetéről is számos botanikai feljegyzést készített. Borbás Vince florisztikai feljegyzéseit az 1879-ben megjelent Budapestnek és környékének növényzete című művében ismertette. Újpest flórája Budapest igen változatos és sokszínű növényvilágának szerves részét képezi. A növények felsorolásában az Újpesthez kapcsolódó taxonok (40) esetében a helyszíneket rövidített formában (Újpest, Új-P., újpesti sziget) jelölte meg. Földrajzilag a Duna bal partján elterülő rónaság klímája és talaja meghatározza az itt előforduló fajok és növénytársulások gyakoriságát.

Újpest környéke az alföldi növényzet jellegzetes elemeit hordozza, amelyek ma is különlegességei a magyar flórának. Területének természeti adottságait az itt uralkodó klimatikus viszonyok jelentősen befolyásolták, és sajátos homoki és sziki növényzet kialakulását eredményezték. A Duna közelsége lehetővé tette a mocsári és iszapnövényfajok megtelepedését és a vizes élőhelyek kialakulását. A Duna mentén Újpest határában létrejött szigetek árnyas helyei egykoron a tavaszi csillagvirág rózsaszínű és fehér virágaival üde hangulatot varázsoltak a tájra. E fajnak az apró murvalevelek hónaljából kinövő virágaival rendelkező típusát is feljegyezte, amelyet kedves csillagvirágként említ Sadler József botanikus az írásaiban. A tavaszi növények közül a bokrok tövében növény, alacsony termetű, hatszirmú fehér virágával virító csilláros sárma – amit mádártejnek is neveznek – lefelé hajló termés-kocsányával jól elkülönül az ernyős és pusztai sármafajtól. A vizenyős élőhelyeket kedvelő, többnyire csupasz változatú mezei menta ha-

Borbás Vince (1844–1905) (Forrás: Gombocz Endre: *A Magyar Botanika története*, MTA 1936)

rangalakú és tízeres forrt csészeleveleivel tűnik ki. Egykoron az újpesti sziget nyirkos talaján tavasszal, harang alakú hófehér virágaival csoportosan nyílt a nyári tűzike, amely ma már csak a Palotai-szigeten tenyészik. Az ártéri élőhelyeken feljegyzett két őshonos farkasfogfaj közül a bőkoló farkasfog, erősen fűrészelt szélű, keskeny levelekkel és bőkoló, sárga fészekvirágzattal rendelkezik. Termésén három-négy horog figyelhető meg. A vízparti árkok lakójaként ismert subás farkasfog a háromosztatú, szárnyas nyélben végződő leveleivel és barnás-sárga fészekvirágzatával az Újpest melletti Gyáli-tónál került egykoron elő. Gyógyító hatása mellett – mint festőnövényt – sárga festékanyag kinyerésére is használták.

A nádas és a zsurlós mocsári társulások domináns fajaként előforduló, sötétzöld szárú iszapzsurlón kívül a vörös libatop és a mocsári lórom is gyakori az újpesti szigeten. Tömegesen fellelhető volt a Rákos-patak mentén húzódó vizenyős termőhelyeken az ernyősvirágú, vízben sarjtelepet létrehozó keskenylevelű békakorsó. A Duna-menti ártéri ligetek füzeseiben, állományalkotó cserjeként ma is jelen van a mandulalevelű fűz, amelynek vesszői alkalmasak a kosárfonásra. Ennek a fűzfélének a porzós virágai a tavasz vége felé jelennek meg, a három szőrös porzószáron élénksárga portokokkal. Borbás Vince feljegyezte az ártéri ligeterdőkben szálinként megjelenő serevény- és csigolyafűz hibrid formáját is. Iszapos helyeken a keresztesvirágúak közül a dúsan elágazó szárú, nagy szirmú, sárga portokú réti kakukktorma egyik alfaja csak szórványosan fordult elő. Árterületeken, de nedves, homokos talajban jól megélt a lapulevelű keserűfű egyik alfaja is, amelyet Brittinger német botanikusról neveztek el. A mocsári társulások jellegzetes növényeként előfordult ezen a területen árvacsalanfélék családjába sorolt, átellenes, mélyen osztott levélzettel rendelkező magas peszérce is, bár manapság a vizes élőhelyeken elég ritkán található. A mocsárréteken a közepes termetű, felálló szárú, csupasz, szárnyas görvélyfű ma már szintén nem túl gyakori. A rovarremésztő növények közül a közönséges rencét említi, amely laza fűrtben álló, vörösesbarna virágaival egykoron a Rákoskeresztúrtól Újpestig húzódó álló- és lassú folyóvizek felszínét borította.

Nedves, szikes helyeken, olykor tömegesen is megjelenik a tárnicsfélékhez tartozó lápi ezerjófű (a tengerparti ezerjófű egyik alfaja), amely keskeny szárleveleket és bogernyőben álló lilás virágokat fejleszt. Fontos gyógynövényként a növény levelét, szárát és virágját is hasznosítják. Fászl István (1838–1900) bencés tanár a Sopron flórája (1870) című művében ezt az ezerjófű alfajt gyűjtőványlevelű földpe néven publikálta. A boglárkafélék csoportjának tagjaként megemlítendő a rostos gyökerű, magasra növe, illatos sárga borkóró, ami a – Rákos-patak mentén – Rákospalota és Újpest között található mocsaras, vizenyős helyek lakója. A boglárkafélék egy másik faja, a réti iszalag vagy bérce bőkoló, kék színű virágaival színesíti az ártéri réteket. Az egykori patakokat övező nedves talajokon a kúszó hajtású és sárga virágú henye pimpó is üde színtoltja volt a vízparti élőhelyeknek. A kétéves, fehér virágú magyar zsálya, szőrös hajtásainak gömbalakjával, csipkézett szélű tőleveleivel és kellemetlen szagával elkülönül a többi hazai zsályafajtól. Ez a faj a szőlőskertek szegélyén és parlagon hagyott területeken telepszik meg.

Közép- és Nyugat-Európa szikla- és pusztafüves lejtőin és homokpusztáin a mácsosnyafélék családjába tartozó szürkés ördög szem Újpest körül ma már csak elvétve fordul elő. Ez az évelő faj júliustól szeptemberig hozza lilás-szürkés-kék, csúcsi elhelyezkedésű sűrűn álló virágait az elágazó pelyhes száron. Érdekessége, hogy ötcimpájú forrt pártával (szíromlevelekkel) rendelkezik. A homokpusztai gyepekben valaha fellelhető volt a gyógyhatású közönséges orbáncfű egy levélnyel nélküli alfaja is, amelyet először Schrank osztrák botanikus talált meg 1811-ben a veronai amfiteátrum lépcsőinél. A fűfélék közül az Újpest felé elterülő száraz mezőkről, az alacsony növesű, szürkés-kék levelű – a mai nevezéktan szerint – juhcsenkesz egyik változatát említi. Az őszirózsafélék köréből az Újpest irányába húzódó száraz gyepek növényeként van jelen a felálló szárú, csipkés szegélyű tőlevélrózsával és aranysárga nyelvű virággal rendelkező közönséges oroszlánfog.

Az apró, fenyőnek tűnő, az ajakosok családját gazdagító kalinca ínfű vöröseslila, négyszögletes szőrös szárával és a levelek hónaljában eredő világossárga virágával kitűnik a

többi ínfű közül. Megtelepszik a köves, homokos lejtőkön, de a művelés alatt lévő területeken is. A kalinca elnevezés a kalina szó kicsinyítőképzős változataként terjedt el, amely tájnyelven fát, bokrot jelent. A hosszúkás-lándzsás fűzérkével rendelkező szemszörös ujjasmuhar (köles) száraz, homokos gyepekben fordul elő. A májusban nyíló, kis méretű üstökös pacsirtafű apró lilás vagy fehér virágjai útszegélyeken, száraz, napos területeken virítanak. A Dunához közeli pusztafüves térségekben nem túl gyakori fajnak számít az őszirózsafélékhez tartozó fűzfalevelű peremizs egyik alfaja, a szíveslevelű peremizs, amely alaktani sajátosságaiban (aransárga fészekvirágzat, széles tojásdad levelek, kissé elágazó szögletes szár) tér el az alapfajtól. Az újpesti ligeterdők aljnövényzetében nő az évelő borzas ibolya, ami erősen szőrös alkatával, tarackos életformájával, kékesibolya és ritkán fehér virágaival, különbözik a többi hazai ibolyafajtól. Az újpesti sziget száraz gyepeiben él a tarackos, kúszó gyöktörzzsel, háromélű szárral rendelkező korai sás. A szántóföldi gyomtársulásokban gyakori az egyéves kutyatejfélék közül a felálló szárú és zöldessárga virágú tarlókutyatej, valamint az egyéves, gazdagon elágazó apró vagy vetési kutyatej, amely nem szállakszerű gallérleveivel, közepéig hasadt bibeszárával és szarvacska nélküli mirigyeivel jól elkülöníthető a többi hazai kutyatejfélétől. A területen előfordul a kutyatejfélék családjának tagjaként a kétlaki életformájú egynyári szélfű is, amit jótékony hatása miatt egykoron háziállatok gyógyítására is használtak. A parlagon hagyott területek mentén megtelepedő violás repcsény vagy más néven ibolya szegecs a szőrökkel borított szárával, hosszú lándzsás leveleivel, fényes sárga virágaival és négyélű felfelé álló becőivel jól megkülönböztethető a többi hazai repcsényfajtól. Szívglikozidokat tartalmazó gyógynövényként is jól ismert. Az újpesti füves területeken a gyomfajok közül gyakoriak a tátogatóféle kétszínű tátika (sárga pártája belül lilás) és a keresztesvirágú keleti nyilasfű vagy más nevén a napkeleti nyilas. Az Újpestet körülvevő füves réteken került elő a vadontermő vörösherének egy elágazó szárú, magányosan álló, tojásdad alakú, olykor fehér virágzattal rendelkező ritka típusa is. Érdekességként megemlítendő, hogy ezt a változatot

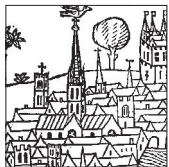
Heuffel János magyar botanikus írta le az 1858-ban megjelent művében. Borbás Vince említést tesz az egykori rákosi homokpuszták szinte utolsó tagjáról is – Újpest északi határa és a Duna között – egy bőven termő, lombhullató tövises cserjéről, a homoktövisről (ezüstös leveleivel és narancssárga bogyóterméseivel), bár állományait személy szerint nem látta. Fászl István a homoktövist bengeképű hipófa néven közölte. Az ezüsthéjéhez tartozó kétlaki homoktövis újpesti élőhelyének védetté nyilvánításával (1974) lehetővé vált a vadontermő állományának (mintegy 1000 tő) megőrzése a természetes termőhelyén, ahol a későbbi kutatások során több védett faj (16) előfordulását is leírták.

Borbás Vince feljegyzéseiből kitűnik, hogy az újpesti növénytakaró összetételében egyaránt megtalálunk lágyszárú fajokat, cserjeféléket és fás növényeket. Az itt meglévő növénytársulásokban szép számmal vannak jelen gyógyhatású, díszértékű és mézelő növények, de más gazdasági tevékenységhez kapcsolódó (zöldtakarmány, kosárfonás) növényfajokat is fellelhetünk.

Újpest botanikai érdekességei Borbás Vince munkájának köszönhetően a szakmai körökben korán ismertté váltak. Újpest környékének természetes növénytakarója az idők folyamán az éghajlati viszonyok hatására jelentősen átalakult. A természetes környezetet ért változások ellenére Újpest őshonos növényzete még ma is számos florisztikai kincset kínál a természetet kedvelők számára. Az általa által közölt növényfajok közül Újpest környékén a homoktövisen kívül időközben a csilláros sármát, a szürkés ördögsemet és a nyári tőzikét is védett fajokká nyilvánították. Az éghajlatváltozás és a területrendezés hosszabb távon érdemben befolyásolhatja az újpesti élőhelyek szerkezetét, és alapvetően kihatnak az itt megtalálható őshonos növények életkörülményeire. A természetvédelmi kutatások és alkalmazásuk eredményességén múlik a még meglévő újpesti növényritkaságok és zöld övezetek hosszú távú megmaradása.

Borbás Vince Újpesten és környékén végzett botanikai kutatásainak bemutatásával szeretnénk felhívni a figyelmet az itt található botanikai érdekességekre és természetes élőhelyek megóvására és fenntartására. □

25 éves az Újpesti Városvédő Egyesület, 6. rész

2017 szeptemberében dr. Véttek Gábor szervezésében Páradon jártunk. Szép időben néztük meg a tájházat, a tájegységre jellemző ebédet ettünk, majd sétáltunk a Cifra Istálló és Kocsimúzeumban, majd a szanatóriumba is ellátogattunk. A hónap 16. napján Alsóbodokon – Újpestet képviselve – résztvevői voltunk az Esterházy-mauzóleum avatásának; ez a kirándulás zárta le az Esterházy Emlékévből rendezett programjainkat. A következő napon néhány vállalkozó kedvű tagtársunk (Balogh Ágnes és Zsuzsa, Iványi János, Havran György, Oláh Albert) szorgoskodott a Kulturális Örökség Napok újpesti programjainak sikerre vitelén.

Október első hétvégéjén jól szervezett, változatos, de nem megerőltető kirándulást tehettünk Miskolcon. A város látnivalói mellett Lillafüred, a Szent István Barlang, Újmassa, a diósgyőri vár és az Avasi kilátó szerepelt a programban. Külön élmény volt az archeológiai bemutató – a mocsári ciprusok világa. Köszönet a szervezőknek: Bodnár Évának és Wagner Attilának.

Az 1956-os forradalom emlékére október 20-án az Újpesti Evangélikus Imaházban tartottunk ökumenikus megemlékezést. Emlékbeszédet dr. Hollósi Antal mondott. Egy héttel később az újpesti önkormányzattól kapott autóbusszal ajándék utazásban lehetett

részünk, negyven fős csoportunk a Nagytétényi Kastélymúzeumba látogatott.

November 5-én ingyenes látogatást tehettünk a Dohány utcai zsinagógában. Újpesti származású szakértő vezetőnk aki, örömmel üdvözölte csapatunkat. Két héttel később a Budapesti Műszaki Egyetem régi épületeiben jártunk Balogh Zsuzsa jóvoltából. Megtekintettük az aulát, hallhattunk az épület történetéről, átmentünk a „sóhajok hídjá” alatt, csodálhattuk a könyvtár régi fotóit és mai arculatát. Bolyonghattunk az alagsori könyvraktár mozgatható polcai között.

December 9-én délután a színvonalas műsor után diavetítéssel elevenítettük fel az évben történeteket. A munka összegzése során az egyesület tagjai ismét sok eredménynek örülhettek.

Közvetlen részesei lehettünk a BMSC Két Tanítási Nyelvű Műszaki Szakközépiskola tűzzománc címere felújításának. Az iskola vezetése 2016-ban azzal a kéréssel kereste meg egyesületünket, hogy járuljunk hozzá az intézmény eredeti tűzzománc címerének elkészítéséhez benyújtott pályázatuk önrészehez. Örömmel adtuk 100 000.- Ft támogatást az intézménynek a sikeres pályázat megvalósításához. Az egyesületi feladataink között szerepel a támogatásnyújtás is. Célunk az „újpestiség” érzésének fenntartása, átöröklése a következő nemzedékekre. Ennek érdekében vállaljuk a részvételt a helyi történeti emlékek megóvásában, a megemlékezések szervezésében, az emlékhelyek ápolásában és újabbak kialakításának segítésében. (A címer felavatására 2018 novemberében került sor.)

Malachowskyné, Zsuzsa vezetésével vírágzásnak indult klubéletünk. A változatos, érdekes programok a hétköznapi délutáni időpont ellenére is, hétről hétre sok látogatót vonzanak. Történelmi, irodalmi előadások, filmvetítések, vetített képes beszámolók, hangulatos ünnepi délutánok tarkítják programjainkat.

A Civil Kórus, Drexler Vajk vezetésével ajándék műsorral lépett fel több újpesti ren-

Címeravatás a BMSC Két Tanítási Nyelvű Műszaki Szakközépiskola homlokzatán (Fotó: Várai Mihály)

dezvényen: műsort adtak többek között a farsang és az advent idején a Baross utcai Idősek Otthonában, októberben rövid koncertet tartottak a főtí Szeplőtelen Fogantatás templomban, de felléptek az Újpest Galéria decemberi vernisszáján is.

2018. január végén ritka alkalom adódott; vezetéssel tekinthettük meg a Budavári Palotában a gyönyörűen kialakított Nátori kriptát, József nádor és felesége, Mária Dorothea württembergi hercegnő sírhelyét.

Február elején ismét részt vettünk a Polgári Bálon, ezúttal az Újpesti Tűzoltóság múzeumának kialakítását támogattuk.

A hónap közepén „Épített örökségünk védelme” címmel klubdelután keretében mutattuk be tagságunknak Újpest Arculati Kézíkönyvét és az újonnan debütált Újpesti séták című telefonos applikációt. Iványi János szervezésében a meghívott vendégeink Szesztai György főépítész, Fáy Piros és Gilyén Elemér egyesületünk tervtanácsi képviselői voltak. Az applikációt a Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet munkatársai mutatták be.

A ferencvárosi pályaudvar közelében a Magyar Nemzeti Múzeum – Malenkij Robot kiállítását megrendítő élmény volt a februári hidegben végigjárni.

Március elején tartottuk közgyűlést, amely örömünkre sok érdeklődőt vonzott – szép számú részvevővel rendeztük egyesületünk közös dolgait. Az eredményes közgyűlés előfeltétele a tagság minél nagyobb létszámú részvétele; szerencsére a feladatok megbeszélése során hagyományosan élénk a tagság érdeklődése.

1848-as nemzeti ünnepünk évfordulója alkalmából Ozorára, Sáregresre és Simontornyára látogattunk. Utazás közben meghallgattuk dr. Nyárs Csaba előadását az ozorai csatáról. A programban Ozorai Pipó várkastélya, valamint az Esterházy fogadó épületében Illyés Gyula emlékkiállítása is szerepelt. Itt helyeztünk el koszorút Petőfi Sándor emléktáblájánál. Sáregresen a Halászlé Múzeumot, Simontornyán a Helytörténet Háza, a Malom Galériát és a középkori várat tekintettük meg.

Áprilisban a nyitás előtt járhattuk végig az épülő újpesti piac épületét a „pincétől a padlásig”. Vezetőnk az Újpesti Vagyon-

kezelő Zrt. vezérigazgatója, dr. Telek Zoltán volt. A húsvéti ünnepek után koszorút helyeztünk el az UTE stadion épületén, az I. világháború áldozatainak emléktábláján, amelyet kezdeményezésünk nyomán újított fel a sportegyesület.

Május elején Somorjainé Erzsike szervezésében Ráckevére látogattunk. Belépőnk volt a „Pálinkahajó”-ra, majd megnéztük a Duna-parti csónakos piacot, a református és a szerb templomot, és vezetéssel tekintettük meg az Árpád Múzeum kiállítását. Délután előbb Dömsödön a Petőfi Emlékházban jártunk, majd a Préri horgásztor körül sétáltunk, kávéztunk. A hónap végén – az I. világháború centenáriumaéhoz kapcsolódó megemlékezés-sorozat lezárásaként – vezetéssel tekintettük meg a Várkert Bazárban rendezett nagyszabású történelmi kiállítást.

Az első félév befejezéseként kétnapos kirándulást tettünk Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. A programban Tákos és Csaroda középkori templomainak (mezítlábas Notre-Dame) megtekintése, továbbá a Beregi Múzeum kiállítása szerepelt, de megismerkedtünk a szatmári szilva ízvilágával is. Vay Ádám nyomában jártunk a vajai kastélyban, Bakta-

A csarodai református templom a beregi Tiszabáton

lórántházán a Dégenfeld-kastélyt láttuk, Nyírbátorban a várostörténeti sétányon és a Báthory-kastélyban hallgattunk helyi szakértői vezetést.

Nyárvégi programunk szintén a világháborús évfordulóhoz kapcsolódott, a katori hadikikötő eseményei adták az ötletet egy gyönyörű montenegrói kiránduláshoz. Maradandó élményekkel zárult az alapos szakvezetéssel irányított – Sarajevót is érintő – és Kotoron át egészen Budváig tartó országismertető túra.

A szeptemberi Kulturális Örökség Napjai újpesti rendezvényeinek lebonyolításában két esemény helyszínén szerepeltek tagjaink; a városháza bemutatása és a helytörténeti séta vezetése ismét a mi feladatunk volt. A hónap végén Szegedre látogattunk. Buszos városnézés mellett az alsóvárosi ferences templom, a neológ zsinagóga, a rác templom, a Hősök Kapuja, a víztorony, a városháza és a sétálóutca látványa minden résztvevőben maradandó emléket hagyott.

Október 6-án a Nemzeti kincseink sorozatban Majk–Oroszlány–Etyek nevezetességeivel, érdekességeivel ismerkedtünk. Jártunk az Esterházy-kastélyban, bepillantottunk a felújítás alatt álló kamalduli remetefaluba, majd az Oroszlányi Bányászati Múzeum XX. aknájában hajolgattunk menet közben. A Korda Filmstúdióban igazi szuperfilmek képzeletbeli hőseivé váltunk.

Az októberi forradalomra a Káposztásmegyeri Református Gyülekezet templomában a Civil kórus közreműködésével emlékeztünk. Ünnepi beszédet Szöllősy Marianne mondott. A hónap végén a budai Várban sétáltunk, célunk az Arany Sas Patikamúzeum megtekintése volt.

Újpesti városvédők Szegeden, a Hősök kapujánál

Mindenszentek ünnepe előtt a Megyeri Temetőben – immár hagyománnyá váló megemlékezés keretében – egy-egy szál virágot és mécsest helyeztünk el a katonasírokon, és megkoszorúztuk a II. világháború áldozatainak emlékművét. A Civil Kórus közreműködése tette méltóságteljessé a tiszteletteljes főhajást.

November az egyesületünk programjában a múzeumok hónapja lett. Az Ady Endre Emlékmúzeumot tekintettük meg dr. Szerényi Mária szervezésében, majd a hónap végén a Neogrády László Helytörténeti Gyűjteménybe látogattak a városunk történetét kevésbé ismerők, valamint az emlékezni kívánó „őslakók”.

Decemberben tisztújító közgyűlés zárta az évet. A vezetőség újválasztása mellett döntött a tagság, az egyesület tagjai az ellenőrző bizottság új tagjaivá T. Kovács Beátát és Pál Lászlónét választották.

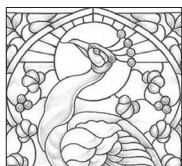
2019 tavaszán folytattuk a kirándulások sorát. Áprilisban a Velencei-tó körül barangoltunk. Vezetéssel látogattunk a pákozdi Katonai Emlékparkba, majd a Szűnyog-szigeti csárdában jóízű ebédet fogyasztottunk. Dinnyésen kíváncsian szemléltük a magánkezdeményezésből épülő várpark tulajdonosának munkáját. Utunkat a Bence-hegyi kilátónál fejeztük be. A lemenő nap sugaraiban búcsúztunk a Velencei-tótól.

Május végén a Bakonyt vettük célba. Élvezetes vezetés mellett gyönyörködtünk a zirci ciszterci pátsági templomban, és a könyvtár épületében. Utunkon a következő állomás Bakonybél volt. A monostorban a szerzetesek életével, tevékenységével ismerkedtünk. A tájházban, és Cseh Tamás „indián sátrában” is megfordultunk.

Augusztus második hetében dr. Kovács Ivánné Margitka és Szőke Antal tagtársunk szervezésében szép kirándulást tettünk Erdélyben. Tanulságos, változatos túrán jártunk Nagybányán, Koltón, Kolozsváron, Marosvásárhelyen. Barangoltunk Gyergyóban, a Békás-szorosban és a Gyilkos-tónál. Csíkszeredán és testvértelepülésünkön, Csíkszentgyörgyön is jártunk. Nem hagytuk ki a Csíki Sör „forrását”, a csíkszentsimoni Csíki Sör Manufaktúrát se. A túráról film is készült Szirmai Gábor operatőr tagtársunk jóvoltából.

(Folytatjuk...)

Az Attila utcai elemi iskola

Baumgarten Sándor és Herczegh Zsigmond építész munkásságáról, valamint az általuk tervezett újpesti iskolaépületekről az Újpesti Helytörténeti Értesítő 2021/4. és 2022/1. lapszáma közölt tanulmányt Tószegi Zsuzsanna tollából. A közelmúltban érkezett a hír, hogy „Csipkerózsika-álmából” feléledni látszik a városrész egyik legszebb szecessziós épülete, az Attila utcai iskola, amelyről felújítása kapcsán részletesebb írást közlünk.

A 19. század végére Újpest az ország negyedik legnagyobb ipari településévé vált, nagyszámú munkást foglalkoztató gyárakkal, aminek következtében a lakosságszám is jelentősen növekedett. Az 1869-es népszámlálás még 6722 lakost regisztrált, de 1900-ban már megközelítette a 42 000 főt, és ezzel meghaladta – még nagyközséggként – az összes hazai rendezett tanácsú város lélekszámát. Újpest addigra lényegében összeépült Budapesttel, ugyanakkor a településnek nem volt saját vagyona, hiszen a Károlyiak uradalmaként jött létre, ami nehezítette a közcélú beruházásokat megteremtő kölcsönök felvételét. Az 1868-ban bevezetett kötelező népoktatás teljesítése emiatt jelentős kihívás elé állította Újpest vezetését. A meglévő egyházi, felekezeti iskolák és a községi népiskolák messze nem tudtak lépést tartani az iskolaköteles korú gyermekek számának ugrásszerű növekedésével.

Országos iskolaépítési program

Az iskolaépületek országos hiányának tarthatatlansága miatt az állam már 1870 körül megkezdte az elemi iskolák építésének központi szabályozását. A Kiegyezéskor létrehozott Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hajtotta végre az Eötvös József-féle 1868. évi népoktatási törvényt, amely a hazai közoktatás megteremtését célozta. A többlépcsős folyamatban elsőbbséget élvezett a népoktatás ügye, aminek nyomán jelentősen korszerűsödött az elemi iskoláztatás. 1868-

ban a tanköteles gyermekeknek csak a fele járt iskolába – ami a törvény hatására a századfordulóra már 79%-ra emelkedett – ezért az iskolák számának nagyarányú növelésére volt szükség. A mindenkor gazdasági helyzet függvényében jelentős iskolaépítési, -felújítási és -bővítési akciókra került sor. Az Eötvös-féle intézkedések végrehajtása Trefort Ágoston minisztersége idején is folytatódott, majd a 19. század legvégén mintegy ezer új állami népiskola létesült Wlassics Gyula minisztersége alatt. Az iskolatípus térnyerését mutatja, hogy míg 1870-ben mindössze 4, 1918-ban országsszerte már 3791 állami iskola működött.

A Wlassics-féle iskolaépítési programhoz a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium készített részletes építkezési utasítást és mintaterveket, amelyek megalkotásában minisztériumi főmérnökeként tevékenyen részt vett Herczegh Zsigmond, és a vele mindvégig együttműködő Baumgarten Sándor. A két építész 1888-tól 1908-ig a hazai gyermeknevelési és oktatási intézmények hálózatának kialakítását közösen tervezte és vezette. Baumgarten 1899-től Lechner Ödön irodájában dolgozott, több pályázati terv elkészítésében vett részt. A Lechnerrel való közös munka nagy hatással volt későbbi épületeire, amelyek a magyaros szecesszió szellemében készültek. Az új stílus követőjeként a homlokzatokon téglából készült szalagornamentikát, kerámiadíszeket és más jellegzetes elemeket alkalmazott. A tervezőpáros által preferált magyaros-szecessziós stílusú iskolaépületek az ország különböző területein jelentek meg, középületként

Terrazzo burkolat az Attila utcai iskola földszinti folyosóján

a települések kitüntetett pontjaira kerültek, ami a sajátos magyaros stílus terjesztésére is hatással volt. Wlassics Gyula miniszter több ízben kifejtette a megfelelő környezetkultúrára való érzékenyítés fontosságát az iskolai nevelés során. Baumgartenék tervei is közrejátszhattak abban, hogy a magyaros stílust kiemelten fontosnak tartotta, és még a mintatervek ez irányú átdolgozását is meghirdette.

Az újpesti iskolák építése a századfordulón

A dinamikusan fejlődő Újpesten 1879-ben már 1600 tanköteles gyermek lakott, de a tantermekben csak a felét tudták elhelyezni. Több próbálkozás után, végül 1880-ban a település az állammal megállapodást kötött a községi iskolák állami átvételére, de ehhez Újpestnek kellett az ingatlanokat biztosítania. A képviselőtestület felajánlotta az Attila utca 6. szám alatti ingatlanát és a Lőrinc utca 40. alatti egy tantermes iskola telkét. Az iskolákat azonban még évekig bérházakban rendezték be, a tantermeket lakásokból alakították át, ezért a Pest megyei tanfelügyelő 1897-ben kezdeményezte, hogy az állam építsen új iskolákat Újpesten. A javaslat időpontja egybeesett az állami iskolaépítési programmal, amelyben kiemelten kezelték a főváros környékén rohamosan fejlődő településeket.

A községi bizottság terve szerint az állam 50 éven keresztül évi 10 500 Ft építési segélyt nyújtott volna Újpest számára, és akkor a település a megállapodásban kijelölt 7 helyen, összesen 82 tanteremnyi iskolaépületet

és azokhoz szolgálati lakásokat épített volna egy éven belül. Az 50 év elteltével az iskolákat köteles lett volna Újpest az állam tulajdonába adni. Wolfner Tivadar Újpest országgyűlési képviselője kijárta Wlassics Gyula miniszternél, hogy a település nehéz anyagi helyzete miatt az iskolákat az állam építse fel az Újpest által biztosított telkeken, és az Újpest által felvett építési kölcsönt az állam jóváírta volna a település adójából.

Az Attila utcai elemi iskola építése

Az Attila utca – József utca sarkán, a mai iskolaépület helyén állt a régi községháza, amely legkorábban egy 1867-es térképen látható. A saroktelken állt a községháza, és attól északra a kertje, amelyen a korai községi iskola is létesült. Mivel az 1874. évi lakossági lázadás, majd azt követően a leégett és ismételten felépített, de emellett még négy különböző helyen működő községháza az 1890-es években már szűknek bizonyult, 1895-ben elhatározták egy kétszintes új épület felépítését a Szent István téren, ahol 1900 nyarán el is készült a mai városháza. Ily módon az Attila utcai telek felszabadult az állami iskola felépítésére.

Az újpesti képviselő-testület iskolaépítésre végül csak 5 telek átadását szavazta meg. A Pest környéki települések iskolaépítését Wlassics miniszter sürgetőnek ítélte, de mivel a képviselőtestület vonakodott átadni a telkeket és a testület egyéb döntéseit sem tartotta végrehajthatónak, a kölcsönből történő építést elvetette, és az iskolák felépítését a minisztérium a saját szervezetén belül oldotta meg.

A megállapodás szerint az Újpest által biztosított Attila utcai ingatlanon kellett felépíteni a 7 állami iskola egyikét. A terveit 1900-ban hagyta jóvá Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye közigazgatási bizottsága. A kivitelezéssel kapcsolatos „árlejtést” 1901. február 14-én hirdette ki a vármegye közgyűlése, amelyre az ajánlat egyben vagy munkanemként is megtehető volt, és azokat 1901. augusztus 31-ig kellett beadni.

A helyi iparosok 1901. március 3-án Csepreghy Pál asztalosmester vezetésével küldöttségben jártak Wlassics Gyulánál, kérve, hogy az építkezéseknél a helyi iparosoknak adjanak megbízást, ne nagyvállalkozóknak; erre nézve a miniszter ígéretet tett. Minden

Majolika díszítőelem az Attila utcai iskola tetején

céggel külön szerződést kötöttek, és a helyi iparosok kérését méltányolva Schreiber Gyula fővállalkozói szerződésében rögzítették, hogy a munkáknál elsősorban újpesti iparosokat kötelese alkalmazni.

Az eredményes kiírás alapján az Attila utcai iskola kivitelezésére a következő cégeket bízta meg a minisztérium:

- „földmunkákra, kőműves-, kőfaragó-, ács-, cserépfedő-, bádogos-, burkoló-, kályhás-, vízvezeték-, csatorna-, légszesz világítási-munkák, valamint kútúrési munkákra Schreiber Gyula újpesti vállalkozó;
- vasmunkákra a Heinrich A. és Fiai cég;
- szobrász munkákra Vögerl Ignác szobrász budapesti terrakotta és műkögyára;
- asztalos munkákra a Lemberger S. és Fiai cég;
- lakatos munkákra Jablonszky János lakatos mester;
- mázólok munkákra a Steiner és Szimper cég;
- üveges munkákra a Forgó és Társa cég;
- szobafestő munkákkal Róth S. szobafestő mester;
- kárpitos munkákra a Paschka és Társa cég.”

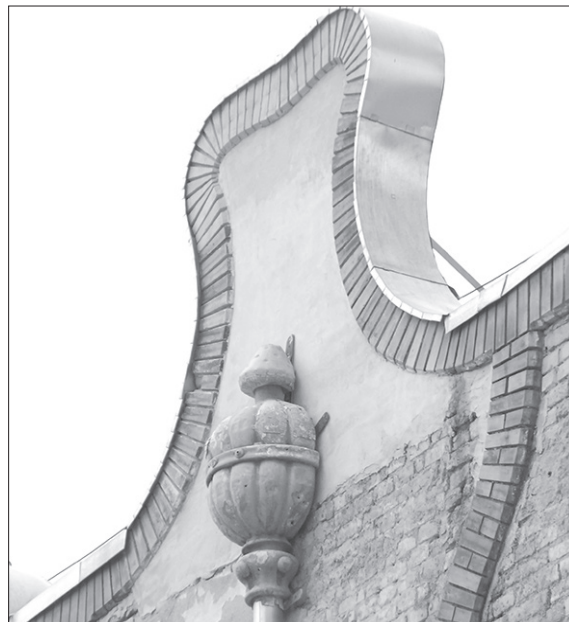
Az alapokat 1901 tavaszán rakták le. Egy 1902 januári árlejtési hirdetemny már négy iskola berendezésének elkészítéséről szól, amelyet Varga Anzelm újpesti cége nyert meg. Az iskola – a párhuzamosan épülő Tánoda téri, Toldy és Lőrincz utcai iskolával egy időben – 1902 szeptemberére készült el. Építészeti részleteiből kiemelendők a szecessziós oromzatok kerámia díszei és díszműbádóg vízgyűjtő üstjei, a bejáratok kapuk és a mögöttük lévő előcsarnokok a mives ajtókkal, a lépcsők folyosó felőli falának négykaréjos nyílásai, továbbá a folyosók és lépcsőfordulók historizáló terrazzo burkolatai. Utóbbi feltűnő hasonlóságot mutat az egykori plébániaépület terrazzo burkolataival, nagy valószínűséggel egyazon mester munkája.

Az épületen a II. világháború után számos átalakítás végeztek. A homlokzatok felső sávjának növényi díszítése és az ablakkávak eredetileg hullámos kialakítása az 1950-es években tűnt el, amikor kőporos vakolat készült. A József Attila utcai szárny 1956-ban belövést kapott. A déli kaput („fiúk bejárata”) az 1970-es években szüntették meg, és az előteret öltözővé alakították, a sarokhe-

lyiségben elhelyezett „tornaterem” miatt. Később az előteret büféként használták. Akkoriban néhány válaszfal áthelyezésével megnövelték a tantermek számát is. 1980 körül a zárófödémeket cserélték, illetve vasbeton koszorút építettek be; a fa fedélszéket elemekre bontották, majd visszaépítették.

A Bródy Imre Gimnázium 1992-ben költözött az épületbe, azt megelőzően az iskola belső tereit felújították, 1993 nyarán a tetőteret is beépítették, ami a fedélszék cseréjével és tetősíklablakok beépítésével járt. 2008-ban az újpesti önkormányzat a Langlet Valdemár Általános és Felnőttképző Iskola, és a Bródy Imre Gimnázium összevonásával létrehozta a Bródy Imre Oktatási Központot. Ekkor a Bródy átköltözött a Langlet Valdemár utcai iskola épületébe. 2021-ig az Attila utcai épület üresen állt. Tulajdonosváltást követően, a jelen írás megjelenésekor felújítás alatt áll; földszintjén várhatóan bemutatótermet, első emeletén irodákat, míg a tetőterében lakásokat alakítanak ki az épület műemléki védelmének szem előtt tartásával. A tervek alapján a sárkányos zászlótartókat, a vízüstöket és a nyerstégla lizénákat, valamint a címet helyreállítják.

A felújítási tervezés részeként az építéstörténeti tudományos dokumentációt és a műemléki értékleltárt jelen sorok írója készítette. □

Szecessziós oromzat és díszműbádóg vízgyűjtő üst (Fotók: Bognár Gábor)

Újabb epizódok Aschner Lipót életéből Boldog születésnapot vezérigazgató úr!

Napjainkban – kerekén másfél száz évvel a születése után – nehéz elképzelnünk az Egyesült Izzó ereje teljében lévő, hatvanéves vezérigazgatóját, az UTE elnökét. A korabeli sajtó híradásai alapján, annak idején a kortársak sem hittek a szemüknek. „[...] hát komolyan hatvanéves lenne már? Hihetetlen. Aki úgy megnézi az Elnök úr izmos, ruganyos alakját, aki beletéved tekintetével az acélos akarást rejtő, derűt hintő szemekbe, okvetlenül elcsudálkozik a hatvan éven, aminthogy magam is elcsudálkoztam” – kezdte köszöntő cikkét Lengyel Miklós, a Nemzeti Sport újságírója 1932. január 16-án, majd hozzátette: „Negyvenötnek gondoltam, fogadjunk, legalább úgy meglesznek lépve az emberek, mintha arról hallanának, hogy holnap reggeltől kezdve minden megváltozik, mégpedig úgy, hogy jobb lesz, mint eddig volt”.

A „vezér”, – akár az amerikai topmedzserek, vagy kései utódaik – azzal tartotta rendben a kondícióját, hogy sporttal indította és sporttal zárta a munkanapját. Márkus Pál, a Sport Hírlap riportere 1934. december 3-án délután a gyári irodában szeretne volna rávenni az akkor már 62 éves Aschnert egy interjúra, de a titkárnő átküldte a teniszcsarnokba. Az újságíró így számol be minderről: „Délután 6 órakor tényleg megjelent Aschner elnök az újpesti teniszezők fedett tanyáján, aztán trenírozni kezdett. Ellenfele az újpesti bajnok teniszcsapat egyik illusztris tagja volt”. Az interjú elmaradt, de az újságíró nem csüggedt: „Rövid »szimatolás« után megtudjuk, hogy az elnök minden reggel 7 órakor a fedett uszodában szokott rövid félórát eltölteni. Reggel [...] 7 órakor [...] már várjuk. Az elnök mosolyogva mondja: – Belátom, nehéz velem interjút csinálni. De ha már ilyen korán felkelt, szívesen látom a vízben... És öt perc múlva megkezdődik a világ első »úszóinterjúja«”. Aschner Lipót egyik titka abban állt, hogy

szétválasztotta az amatőr és a profi sportot, ugyanakkor megfelelő körülményeket teremtett mindkettő felvirágoztatásához. Lengyel Miklós cikkében úgy fogalmazott: „Ön, kedves Elnök úr, vért szivattyúzott a magyar sport vérkeringésébe azzal, hogy táplálni, erősíteni kezdte azt a satnya, halvány kis újpesti sportpalántát, amelynek létezéséről még a hivatalos város is csak az Ön ténykedéseinek keresztül szerzett tudomást. Egy portyázó kis szabadcsapat volt az újpesti sporttábor, tehetségüket a vidék, de a sportkultúrára való hajlamosságot Ön tapintotta ki legelőször. [...] Az újpesti fenegyerekekből megszervezte a sport rohamcsapatát. Ma már nincs változatosság: siker van. A vonalegyenesen fölfelé mutatott siker, siker, az újpesti sport hinterlandot kapott és ez a hinterland ön, kedves Aschner Lipót. [...] Egy város sportol és ez a sportolás az ön nevével forrott össze”.

A Magyar Gyáripar című szaklap 1932. február 2-i száma rövid hírben tudósított arról a házi ünnepegről, amelyet kerek születésnapja alkalmából munkatársai szerveztek főnöküknek: „Az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. tisztviselői és munkásai meleg ünneplésben részesítették a múlt napokban Aschner Lipót vezérigazgatót, a magyar gyáripari termelés egyik vezető egyéniségét, 60-ik születésnapja alkalmából. [...] A magyar vállalat jelentős megbecsülését mutatja, hogy legutóbb Aschnert a nemzetközi izzólámpakartell is elnökévé választotta. Az újpesti kultúrházban [...] ünnepség keretében leplezték le Aschner Lipót mellszobrát, akinek érdemeit Pfeiffer Ignác v. műegyetemi tanár méltatta”. Az idézetben említett szobrot elsodorta a történelem, egyetlen fotó sem maradt fenn róla. Születésének 150. évfordulója alkalmából azonban Újpest Önkormányzata köztéri szobrot állított az egykori vezérigazgatónak, az UTE elnökének. Tóth Dávid szobrászművész alkotásán Aschner Lipót éppen hatvan éves. □

Jóvátehetetlen jóvátétel

A második világháborúban Magyarország csatlakozása Németországhoz súlyos következményekkel járt. A világháború sok százezer áldozatán felül, 22 milliárd pengős kárt okozott az országnak. Ez a nemzeti vagyon 40%-ának, az 1938-as nemzeti jövedelem ötszörösének az elvesztését jelentette. Magyarország, mint az utolsó német bástya, borzalmas háborús károkat szenvedett el, és a magyar lakosságot, valamint az ország értékeit a háborúban elvadult szovjet hadsereg sem kímélte meg az ellenség legyőzésekor.

Molotov szovjet külügyminiszter már 1943-ban leszögezte: „A szovjet kormány úgy véli, hogy azért a fegyveres segítségért, amelyet Magyarország Németországnak nyújtott, valamint azokért a gyilkosságokért és erőszakos cselekményekért, fosztogatásokért és gyaláztatásokért, amelyeket a megszállt területeken követtek el, a felelősséget nem csak a magyar kormánynak kell viselnie, hanem nagyobb vagy kisebb mértékben a magyar népnek is.”

Egy 1944. június 28-án írt feljegyzésben a jóvátétel két formájára tett javaslatot a szovjet külügyminisztérium: egyrészt bizonyos objektumok (értsd üzemek) elszállítására és a Szovjetunióba való áttelepítésére, másrészt évenkénti áruszállításokra. „A fizetendő jóvátétel összegét úgy kell meghatározni, hogy az reálisan teljesíthető legyen, de egyúttal az ellenséges országok részéről maximális erőfeszítést igényeljen”. Azaz „elvenni Németországtól és szövetségeseitől mindazt, amit csak el lehet venni”.

A magyar területek németektől való felszabadítása után az ország igazgatásának megszervezését a 2. Ukrán Front haditanácsára bízták. A front előre haladtával gyakorlatilag minden a szovjet katonai hatóságok felügyelete alá került. A haditanács keretében felállították a központi zsákmányszerző parancsnokságot.

A szovjet–magyar jóvátételi egyezményt Kliment Jefremovics Vorosilov marsall, a legyőzött országok ellenőrzésére felállított Szö-

vetséges Ellenőrző Bizottság elnöke és dálnoki Miklós Béla magyar miniszterelnök írta alá 1945. június 15-én. A szerződés értelmében Magyarország 1945. január 20-tól, azaz a fegyverszüneti egyezmény aláírásától kezdve hat évig, 1951. január 20-ig 200 millió USA dollár értékű árut volt köteles a Szovjetuniónak leszállítani. A jóvátétel keretében az oroszoknak gyártó mintegy 350 gyár legtöbbje csak 1945. július 1-ig állt orosz parancsnokság alatt. A katonai gyárparancsnokságok megszűnése után csak a Vörös Hadsereg részére termelő üzemeknél maradtak ellenőrző alakulatok, amelyek azonban nem szólhattak bele a termelésbe. Ez azonban a Tungsram sorsán már nem segített, mivel akkorra a gyárat már teljesen kifosztották.

Az Egyesült Izzó, azaz a Tungsram részvényeinek csak 14,57%-a volt magyar tulajdonban, jelentős részesedéssel rendelkezett az amerikai, a holland, az angol és a német konkurencia, míg 36,7%-ot egy svájci bank birtokolt. Így a gyár nem került fel a háborús jóvátételi listára, és elvben hadizsákmánynak sem volt tekinthető mindaz, amit a gyárból elvittek, mert a gyár kifosztására már a béketárgyalások után került sor. A 700 vagonnyi elszállított gépet és alkatrészt tekinthetjük egyszerűen pusztításnak. A pusztítás már csak azért is helyénvaló kifejezés, mert a berendezések leszerelése és elszállítása olyan vandál módon történt, hogy abból senkinek semmi haszna sem származott.

1945. március 28-án este 500 katona szállta meg az Egyesült Izzót Galdin ezredes vezetésével, aki röviden közölte a vezetőkkel, hogy a gyárat leszerelik. Bay Zoltán vezérigazgató hiába érvelt, semmit sem tehetett. Galdin hajthatatlan volt. („Egyik gyárunk kereskedelmi vezetője volt a tolmács” – írja Bay az emlékirataiban –, azaz a nagyapám, Forgács Vilmos az Orion export osztályának a vezetője.) A leszerelési eljárásban résztvevő tisztek képzett mérnökök voltak, akik megpróbáltak mérnökként viszonyulni a feladathoz, de nem

volt mozgásterük, és végül nem is törekedtek arra, hogy gátat szabjanak a rombolásnak. A gépek és berendezések értékének ellenőrzésére az oroszok tiszti különbizottságot jelöltek ki. 1938-as dollár árak alapján történő értébecsléssel minden gépet jegyzékbe vettek az amortizációt is beszámítva. Ezek a jegyzékek ma is megtalálhatók a levéltárban. A izzósok azt remélték, hogy ezen leltárívek alapján majd kárpótolják a gyárat.

Arról, hogy mi történt a valóságban, Bay Zoltán így számol be: „[...] mindenkit eltávolítottak a gyárból, és azt óvatosságból fegyveresen körülzárták, nehogy a dolgozók a leszerelés megkezdését megakadályozzák. A hétvégét a bennmaradó orosz katonák nem töltötték tétlenül. Hétfő reggelre minden szekrényt, íróasztalt feltörték, minden kisebb, könnyen mozgítható tárgyat elvittek. Kifosztották a munkások öltözőszekrényeit is. Ilyen előzmények után megindult a leszerelés [...]. Már az első napokban kiderült, hogy az oroszoknak erről más fogalmaik voltak, mint nekünk. A magyar munkások és mérnökök az érzékenyebb alkatrészeket leszedték a gépekről, és külön csomagolták. Az oroszok ezt túl lassúnak találták. A gépek köré faladákat építettek, s ha a gép nem volt túlságosan nehéz, megfogta tíz-húsz ember és elcipelte a vagonokhoz. A nehéz gépekre köteleket tettek

és vontatták, hol emberek, hol teherautó. Ha az ajtó nem volt elég széles, kitörték a falakat [...], ha pusztítással járt is. A gépek kábeleit elvágták, a gázvezetéseket ahelyett, hogy lecsavarozták volna, elfűrészelték”.

Miklós Béla miniszterelnök számtalan alkalommal fordult a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz, hogy ha már leszerelték a gyárat és elvittek mindent, legalább a jóvátételbe számítsák be a kb. 12 millió USD-re becsült kárt, de az oroszok meg se hallották ezt a kérést.

A tárgyalási pozíciókat hűen tükrözi a tárgyalásokat vezető Zorin vezérőrnagy kijelentése: „Ez nem egy szokványos kereskedelmi tárgyalás, a vesztes nem emelhet kifogásokat, nem alkudozhat a feltételekről, hanem „azt kell szállítania, amit a Szovjetunió tőle igényel, és pedig azokon az árakon, mely 1938-ban a világpiacon uralkodott”.

A további 43 leszerelt gyár azonban nem tartozott a jóvátételi körbe, mert azokat a gyárrombolásokat az orosz fél nem kívánta magára vállalni, noha a magyar fél számos jegyzékben tiltakozott, kért, javasolt, de válasza sem méltatták. Az 1945 nyarán csak az iparvállalatoktól hadizsákmányként elszállított gépi berendezések, nyersanyagok és áruk értéke elérte a 28 millió dollárt. Ha ezt az összeget beszámították volna a Szovjetunióval szembeni 1945-ben esedékes jóvátételi kötelezettségbe, a 33,34 millió dollárba, akkor ez az érték nagyrészt fedezte volna az éves követelést. (De a jóvátételi jegyzékben szereplő komplett gyárak és gépi berendezések ellenértékéért mindössze 9 millió dollár szerepelt!) Ennek az el nem számolt hadizsákmánynak a 40%-a a Tungsramból elvitt felszerelések értéke volt.

Azonban az orosz katonáknak nem az érték, csak a bevagonírozott anyag mennyisége számított. Elvitték a műszaki könyvtárat, leszerelték a laboratóriumot. Csupán Bay Zoltán magánlaboratóriuma menekült meg a Szovjet Tudományos Akadémia közbenjárására. A mérnök tisztek csodálták a kísérleti labort is és védelmet ígértek, de a rekviráló alakulatok katonái felett nem volt hatalmuk, nem tudták, talán nem is akarták, vagy nem merték megállítani a rombolást. A leszerelés 1945. március 30-ától május 15-éig nyolc héten át tartott. Elvitték az újpesti gyár gépi berendezéseinek 96%-át, az izzólámpakészlet 50%-át, a tárnoki

Jóvátételként 330 000 rádiócsövet szállítottak a Szovjetunióba

raktárból a németek elől kimenekített 130 láda gépet, az ott tárolt nyersanyag- és félkészárú készlet 90%-át, és teljesen leszerelték az Egyesült Izzó ajkai kriptongyárát. A károkat gyarapította a még februárban térítés nélkül elszállított 330 ezer darab rádiócső és egymillió darab izzólámpa, valamint a városi eladási iroda teljes árukészlete. Szinte csak azok a gépek maradtak meg, amelyek a gyárat is elborító februári jeges ár miatt a pincékben víz alatt maradtak, illetve, amelyeket a kőbányai sörgyár bunkereiben pár hónappal korábban falaztak be, hogy elrejtse a németek elől.

A lerombolt gépek használhatatlanná váltak, 700 vagon érték ment így a semmibe, pedig az ajkai erőmű példája mutatta, hogy lett volna mindkét fél számára értékesebb és hasznosabb megoldás is. A jóvátételi jegyzék tanúsága szerint a leszerelendő erőművek között volt: „Az ajkai elektromos mű felszerelése a köv. állománnyal: 3 db turbogenerátor á 1900 kW, 6 db Sulzer kazánnal, minden kiegészítő elektromos és hőtechnikai építményeivel, tüzelőadagolókkal, a generátorfeszültségre és az üzemhálózati feszültségre vonatkozó berendezésekkel, feltranszformáló és letranszformáló állomásaival és ezeknek a villamos teleppel való összeköttetéseivel”.

Ezzel szemben Fodor Miklós, a Remix volt tulajdonos-vezérigazgatója – aki az Egyesült Izzó alkalmazásában állt, és aktívan részt vett az erőmű rekonstrukciójának vezetésében – mint a magyar tárgyalódelegáció tagja elérte Limarenkó orosz alezredesnél – aki jól beszélt angolul, mivel a háború alatt az USA-ban hadianyag-átvevő volt, majd Budapesten a „Gépi felszerelések készletből és új gyári termelvények” elnevezésű I. orosz jóvátételi csoport vezetője lett –, hogy az oroszok számára megfelelő összes erőművi berendezést Svájcban ismét megvegye a Tungsram, és így nem kellett jóvátétel címén a meglévő erőművi berendezéseket szétrombolni. A megrendelési bizonylatok a levéltárban ma is megtalálhatók.

Bay Zoltán is felajánlotta, hogy a Tungsram által gyártandó új vákuumtechnikai gépekből a Szovjetunióban felépít egy új lámpagyárat, de ez a javaslata sem talált értő fülekre.

Az Egyesült Izzó leányvállalatának, az Orionnak azonban szerencséje volt, mert a gyárnak lényegében csak az ampullagyártó

berendezéseit vitték el. 1945. január 10-én Újpest felszabadult és szovjet megrendelésre – azaz inkább parancsra – az Orion gyár már két hét múlva újra kezdte a munkát. Egy levéltári dokumentum tanúsága szerint: „A felszabadulás után amikor még Budapesten harcok folytak, az ORION igazgatója Forgács Vilmos, aki oroszul tudott, kapcsolatba lépett a szovjet parancsnokságokkal és a szovjet hadsereg részére telepes rádiókészüléket gyártott az ORION gyár”.

Jaszterzsemszkij kapitány, a gyárba ki-rendelt parancsnok, híradós mérnök lévén felismerte a gyárban rejlő haditermelési potenciált, és a gyárvezetéssel együttműködve el tudta érni, hogy az üzemet kerítéssel elkerítve az Izzó egyéb üzemeitől, ne bontsák le, hanem kezdjék meg azonnal a mérőműszerek és katonai rádiók gyártását. A munka újraindult az Orionban, de az évek során sok nehézségeket okozott több szovjet jóvátételi megrendelés visszavonása, mivel a gyár akkora már csaknem teljes egészében az igényelt eszközök legyártására rendezkedett be. A teljes jóvátételi program mennyisége 11 867 db műszer, amely értékben 1 236 830 jóvátételi (1938-as ár), azaz több mint 3 millió kereskedelmi dollár volt. Mivel 1948-49-ben az éves kötelezettség felét eltörölték, a műszer-gyártás veszteségessé vált.

A Tungsram levéltári iratai között található egy sürgöny Sztálinnak címezve (ceruzával ráírva, hogy „Rákosi útján”). „Reméljük, hogy az elvitt gyárat a legjobban sikerül felállítani, és ez komoly részvételt jelentsen azon áldozatokért, amelyeket Oroszország a világ dolgozóira hozott [...]. [Sztálin] rendelje el, hogy a Tungsram megmaradt állaga sértetlen maradjon, az újjáépítést támogassa és jelöljön ki egy szakértőt kapcsolattartásra. Éljen Sztálin!”

A II. világháború után kifizetett jóvátétel összege, figyelembe véve a magyar fél teljesítőképességének korlátait is, hosszú egyeztetések és alkuk eredményeként végül is 132 millió USD-ra becsülhető, amit 8 év alatt szállítottak a Szovjetunióknak. De ebbe az összegbe nem számolták bele a Magyarországon átvonuló 1 millió frontkatona teljes ellátási költségét, ami az akkori nemzeti jövedelem 10%-át tette ki, valamint a jóvátételen kívül kirabolt gyárak helyreállítási költségeit sem. □

Kocsis András szobrászművész

Kocsis András (eredeti nevén Kocsis Andor) paraszt családba született 1905. július 31-én, Kolozsvárott. Kétéves volt, amikor családja előbb Budapestre, majd Vajszkára [ma: Vajska, Szerbia] költözött. Édesanyja korai halálát követően – az akkor még önálló – Rákospalota nagyközség Istvántelek településrészében telepedtek le. Elemi iskolai tanulmányait Újpesten, a Viola utcai iskolában fejezte be.

Fiatal korától dolgozni kényszerült; volt napszámos, kovácslegény, rendőr, éjjeliőr. Középiskolai tanulmányai mellett is dolgozott. A nehéz fizikai munka és az alultápláltság következtében 17 évesen kapta első tüdővérzését, amit 15 éven keresztül kezeltek. Betegsége miatt megszakította tanulmányait, és házilag készített sütőtepsik eladásából tartotta fenn magát. Ebből a jövedelemből iratkozott be az Újpesti Faipari Szakiskola szobrászati osztályába, amit ösztöndíjasként, az 1922/23-as tanévben jeles eredménnyel végzett el, majd az Iparművészeti iskola ornamentika és díszítőszobrász szakára jelentkezett. Anyagi gondok miatt tanulmányait ismét megszakította.

1924 és 1928 között Pásztor János szobrászművész magántanítványa volt. Elhivatottságát jelzi, hogy Újpestről a Százados úti műteremig minden nap gyalog tette meg a 8,5 km hosszú utat oda és vissza. Érettségi híján, rendkívüli hallgatóként iratkozott be a Képzőművészeti Főiskola szobrász szakára. Két

év után már Kisfaludy-Stróbl Zsigmond műtermében tanult, és a mester nagyobb munkáinál szobrász munkákat végzett.

1926-tól kezdve önálló és csoportos kiállításokon vett részt. Meghívott tagja volt a Magyar Képzőművészek Egyesületének, a Magyar Képzőművészek Országos Szövetségének, és rendes tagja a Nemzeti Szalon Művészeti Egyesületnek.

1931-ben besorozzák katonának, de alkalmatlannak nyilvánították. Ugyanazon év július 22-én házasságot kötött Novák Józsaival (1907–1985). Felesége – becenevén Mucurka – sok művének ihletője volt. Az alkotó munkához szerető, nyugodt háttérrel biztosított a művésznek. Mucurka pesti divatszalonokban dolgozott varrónőként.

A művész 1935. november 24-én a Rákospalotai Kaszinó nagytermében 22 szobrából álló kiállítást szervezett, ami jelentős sajtóvisszhangot kapott, és nagy érdeklődés övezte. 1938-ban „nem rendes” ösztöndíjjal két és fél hónapos tanulmányutat nyert a Római Magyar Intézetbe. Külföldi útja előtt egy pótsorozáson Felsőszemerédre vonult be katonai szolgálatra. Hat hét után az újpesti tudóosztályra került tüdővérzéssel. Rómába sem tudott elutazni. Betegsége fizikai és lelki erejét is megtörte. Végül többhetes hipnózisos kezelést követően, idegállapota jelentősen javult. Köszönetként portrét akart készíteni orvosáról, aki azt javasolta, hogy alkosson inkább szobrot a hipnózisos állapotról. Leles munkával a szobor gyorsan elkészült. A világon korábban nem faragtak szobrot a hipnotizálásról, ezért számos újságcikk – köztük jónéhány külföldi híradás – jelent meg a műalkotásról és hosszú interjúk is készültek a művésszel.

1939-ben elnyerte a rangos Balló Ede-nagydíjat, ami 5000 pengő jutalommal járt. A díjból Nagymaroson vásárolt telket. Sokat dolgozott, rendszeres résztvevője volt a képzőművészeti pályázatoknak. 1941-ben avatták fel a Horthy Miklós Nemzeti Sportcsarnokot [ma: Gerevich Aladár Nemzeti Sportcsarnok],

Kocsis András domborműve a Nemzeti Sportcsarnok főbejárata fölé került (Forrás: Fortepan)

amelynek 18 méter hosszú, 1 méter magas, 29 embert és egy állatfigurát ábrázoló frízét Kocsis András készítette. A vörös gránit elé helyezett patinázott fehér alumíniumbronzból készült alakos szoborsor – részben az ókori kelet relieftechnikáját alkalmazva – a sportok születését és történetét mutatja be.

A Kocsis-házaspárnak 1944-ben megszületett várva várt gyermeke, Mária. Abban az évben a Vallás- és Közoktatási Minisztérium felszólította a művészt, hogy családjával hagyja el az országot, erre azonban nem volt hajlandó. SAS-behívót kapott, majd a seregben irodai munkára osztották be. 1945-ben betegsége miatt hazaengedték. Az újpesti kórház tüdőosztályán gyógyult, ahonnan márciusban távozott. Belevetette magát a munkába és a május 1-jén már fel is avathatták új alkotását, a Vigadó térre készített Szovjet repülősök emlékművét.

Akkoriban Nagymaroson favágásból tartotta fenn magát és családját. Munka közben bokatörést szenvedett, amivel ismét az újpesti kórházban ápolták. Kötszer hiányában nehezen gyógyult a lába. Párnán térdelve mintázta az újpesti Szovjet hősi emlékművet, amelyet az István téren állítottak fel 1947-ben. (Ma az az esetekre emlékeztetve a Megyeri Temetőben áll.)

Egyre több felkérést kapott, és a foglalkoztatott emlékműszobrászok sorába lépett. Számos köztéri alkotása ma is városképi jelentőségű. A kor leghíresebb szobrászaival hívták meg pályázatokra. 1953-ban a Kossuth-díj II. fokozatával tüntették ki. A díjjal járó összegből vásárolta meg műtermét. A Munkácsy-díjat 1955-ben vehette át. Aktívan dolgozott, tanított a rákospalotai festőiskolában, és saját műtermében ingyen foglalkozott tehetséges művészekkel is. 70 évesen, már nagybeteg a Munka Érdemrend arany fokozata kitüntetésben részesült. Hosszas betegeskedés után, 1976. október 23-án otthonában hunyt el. A Rákospalotai köztemetőben helyezték végső nyugalomra.

Egy szobor és utóélete

Kocsis András 115 cm magas Fájdalmas anya című bronz alkotása, egy 145 cm magas műkötalapzaton Újpesten áll. A kis szobor majdnem annyi megpróbáltatáson ment keresztül, mint mestere. Az idők során a címe is

többször változott: Anya gyermekkel, Anyai fájdalom, Magyar fájdalom.

A szobrot 1937-ben – Újpest várossá nyilvánításának 30. évében – a trianoni diktátumra emlékeztetve avatták fel. Az emlékmű eredetileg a Szent István tér – Károlyi utca és a 8-as villamos István útra vezető sínpárja által határolt háromszögletű kis téren állt. A városházára, a templomba és a piacra menet megszokott látvány volt a kedves szobor. A városháza környékének rendezésekor az alkotás átkerült az Újpesti Két Tanítási Nyelvű Műszaki Szakközépiskola és Gimnázium Görgey utcai épülete mellé. 1998-ban – attól félve, hogy a szobrot megrongálják –, Újpest Önkormányzata a művet, elrejtve a nyilvánosság elől, áthelyeztette a gazdasági igazgatóság udvarára.

2007-ben az Újpesti Városvédő Egyesület elnöke száz újpesti polgár aláírásával azzal a kéréssel kereste fel dr. Derce Tamás polgármestert, hogy Újpest várossá nyilvánításának 100. évfordulóján ismét állíttassák fel Kocsis András szobrászművész Fájdalmas anya című alkotását. A képviselő-testület támogatta a kérést, de a Szent István tér átalakítása miatt, a szobor újraavatásával várni kellett.

A műalkotást 2010. augusztus 24-én, az Újpesti Városnapok keretében avatták fel jelenlegi helyén, a Trombita téren, háttérben az Egek Királynéja római katolikus templommal. A talapzaton olvasható Vörösmartyú idézet: „Kevés, de nagy, mit szólni akarok: / »Ember, világ, természet, nemzetek! / Ha van jog földön, égben irgalom, / Reám és kínaimra nézzetek!«” □

Kocsis András újpesti szobra, *A fájdalmas anya* (Fotó: Dr. Kovács Ivánné)

Százhusz éve született Berda József

Berda József Baumgarten- és József Attila-díjas költő Budapesten, a Külső-Váci út 134.-ben, a mai Angyalföldön, pontosabban a XIII. kerületben született 1902. február 1-jén.

1920-ban telepedett le Újpesten. A kor szokása szerint, amint tehetett, elköltözött otthonról. Döntésében nem csak a szoba-konyhás lakás szűkössége és a független élet utáni vágy hajtotta. Valószínűleg szerepe lehetett ebben annak is, hogy az öt osztályt nehezen végzett, aztán kifutó, hordár és lakatostanonc fiatalember nem akarta egyszerűen újraélni a betanított kazánkovács apja életét. A nehezen tanuló gyerek ugyanakkor nem kapott különösebb ösztönzést az iskolában ismeretei intézményes bővítésére. Feltehetően nem volt terve az életre. Újpest, azon kívül, hogy közel volt a szülők és a család lakhelyéhez, valami lehető-

séget mégis csak kínált valamilyen szellemi tevékenységhez közelinek elgondolt egyéni életére. Az akkor már megyei jogú város, a „Kis-Ameriká”-nak, „New Pest”-nek nevezett település többféle lehetőséget mutathatott. Megmozgathatta Berda képzeletét maga a hatvanezer lakosú település, az itt volt állandó színház, a mozgóképszínház, azaz a mozi, az eklektikus-szeccessziós városháza, a tervasztalon elgondolt és szabályos rendben futó utcák és terek látványa, a letelepült festők házsora, az öt zeneiskola, az Újpesti Munkásotthon társadalmi és kulturális élete. És bizonyára fontos volt a maga életstratégiáját kialakítani próbáló embernek az itt megjelenő öt újság. Nem lehetetlen ugyanis, hogy az otthonról elkerülő fiatal ember valahol az újságírás és a költészet környékén gondolt magának lehetőséget.

Ágyrajáró volt. Ez a lakhatási forma akkor nem számított különlegesnek. Majdnem minden bérházban ki volt függesztve egy hirdetés: „Tiszta fiatalembernek szoba kiadó”. Rendszerint megözevgyült, jövedelemmel nem rendelkező asszony kínálta fel a szoba-konyhás lakás szobáját ilyen módon. Berda 1920-tól 1959-ig volt ágybérelő, legtovább özvegy Pákozdi Damasztinné Szent Gellért utcai lakásában, huszonhét évig. A kerületi Házkezelőség a „házinéni” halála után, október 13-án „bérelőnek” nyilvánította Berdát, a Magyar Írószövetség és barátai lehetőség szerint rendbehozták a most már saját lakást. A kerületi tanács, az első tízemeletes házak felépülése után több alkalommal összkomfortos, másfél szobás lakást ajánlott fel a költőnek. A költő nem fogadta el a felajánlott új lakást.

Berda József 1920-ban az Újpesti Közlöny „munkatársa” lett. Először bizonyára kifutófiúként, lehet, hogy takarító mindeneként tartozott a szerkesztőséghez. Első verse 1922. december 31-én jelent meg az Újpesti Naplóban a nyolc gyermeket világra hozó édesanyjáról, Az én anyám címmel. 1923-ban Könnyek útja és egyéb írások. Küzdő és kezdő írók első antológiája című, hétszerzős kötet-

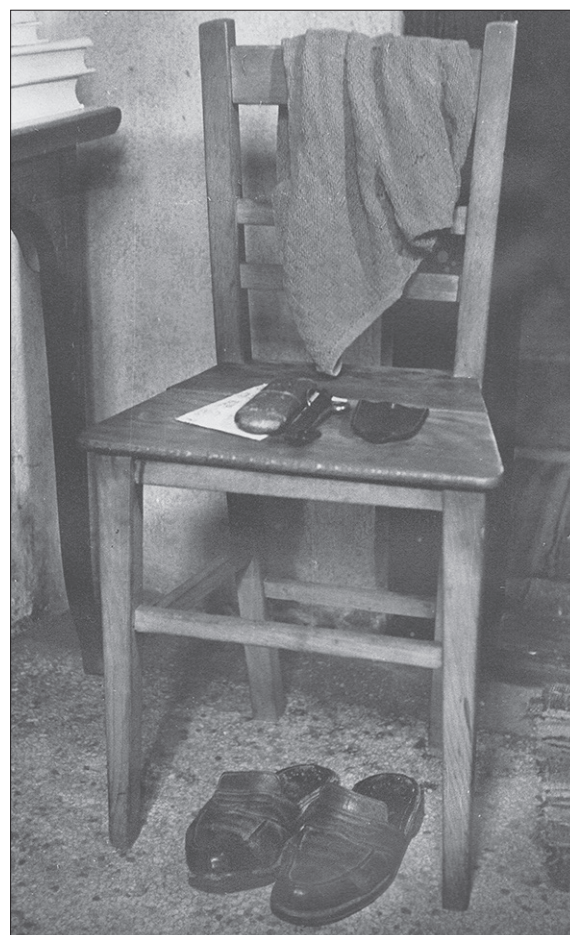
Berda József költő az Írószövetség Bajza utcai székházában, 1963-ban (Forrás: Fortepan)

ben jelentek meg alkotásai, 1926-ban Szabó Lőrinc előszavával adta ki első önálló kötetét, Áradás címmel. Az 1928-ban megjelent Egyedül című könyvét Babits Mihálynak ajánlotta.

Addigra már kialakította életformáját. Mivel az ágybérlnőnek a reggeli felkelés után el kellett hagynia a szobát, esetleg csak a többágyas szobából a fekhelyét, egész napját a városban töltötte. Első időben a Szociális telepnek nevezett intézmény könyvtárába ült be kora reggel, s ott olvasott sokszor zárásig, különösen télen, amikor a fűtött helyiség külön biztonságot jelentett. Aztán az Újpesti Munkásotthon könyvtárában töltötte az időt. Az 1930-as évek második felében már vendéglőkben biztosítottak a költőnek asztalt az olvasáshoz és az íráshoz. Ekkor már úgy gondolta, akárcsak Horatius és Vergilius a világirodalomban, a magyar literatúrában Tinódi Lantos Sebestyén, meg a 19. századi vándorköltők és a 20. században József Attila: ők verset (eposzt, hősi éneket, magasztaló verset vagy egyszerűen csak verset) írnak, a társadalomnak pedig az a feladata, hogy elartsa őket. Berda különös módon érvényesítette ezt a felfogást. Füzetbe írta azokat, akiktől valamilyen támogatásra számíthatott, pontosan 2386 nevet jegyzett fel az Újpesti Neogrády László Helytörténeti Gyűjteményben őrzött füzetében. Közéjük tartoztak arisztokraták, nemesek, iparbárok, például gróf Károlyi József, gróf Károlyi Ferenc (meg herceg Festetics György, báró Kornfeld Pál), továbbá földbirtokosok, bankigazgatók, gyárigazgatók, ügyvédek, orvosok, színészek, egyetemi tanárok, költők, írók, például Kosztolányi Dezső, akinek a családja minden évben összegyűjtötte a használható ruhadarabokat a költőnek, meg Illyés Gyula, Kodály Zoltán, Szőnyi István, Hován László. Számontartotta azokat a támogatóit is, akik közül egy pék naponta félretette az általa szeretett kenyeret, a cipészt, aki hetente 10-50 pengővel segítette a rendszeresen betoppánó költőt, aki mindig maga elé küldte a mondókát: „Itt a szerda/ Jött a Berda”. És voltak családok, ahol rendszeres ebéd- vagy vacsoravendég volt. Ez utóbbiaknál rendre ugyanazt az ételt kérte. Volt, ahol „krumplipaprikás”-ra számított, máshol gombapörköltre, megint máshol vesevelőre, hurkára-kolbászra, pacalpörköltre. Kosztolányi-

éknál – feljegyzés szerint – megérkezése után közölte, mit szeretne enni és mit szeretne inni.

Prózát nem tudott írni, beszélni nem tudott a költészetről, saját verseiről sem. Pedig tájékozott volt! Számontartotta a 20. századi magyar irodalom alakulását, készített is összefoglalót egy helyi újság számára Az utolsó 25 év magyar irodalma dióhéjban és A rím halála címmel. Igazi írásformája azonban a vers volt. Utalásaiból, levélfeljegyzéseiből, a barátaival folytatott beszélgetések emlékeiből rekonstruálható versíró módszere. Eszerint a vers először ötlet vagy egy név volt, vagy egy esemény, vagy egy erdő, egy hegygerinc, vagy egy rorate, esetleg egy vespera Esztergomban, az Ó- és Újszövetség példázata, szófordulata vagy akár Szent Ágoston egy mondata. De jámbor természetességgel idézte a hajnali erdőt, az „áldott anyaföld” „üde illatát”, a „mindentbetöltő tarkaságot”, az „őszi-barackillatú szentgyörgypereszke”-t, a Pilis, a

A költő személyes tárgyai a konyhaszéken (Forrás: Neogrády László Helytörténeti Gyűjtemény)

Börzsöny, a Mecsek útjait, a Somlóhegyet és a fői dombokat, meg a tabunak számító biológiai folyamatokat és a szexualitást is. Vállaltan volt hedonista és epikureus, hirdette a jó bor, az evés gyönyörűségét, versbe emelte a tinorú gombát, a húsleves, a tömött libát és a szép kacsasültet.

Az első önálló verseskötetétől, 1928-tól vissza-visszatérő szava volt a szabadság, az emberség és a lelkiismeret. 1939-ben „Szeress minket, Szabadság!” címmel írt verset, 1943-ban „Száguldj, Szabadság!” írta egy vers fölé, 1945-ben : „Szólj szép szavunk: Szabadság”. 1942-ben verset írt „Egy germán gyűjtogatóra” címmel, egy évvel később „Rémuralom: 1944” címmel, 1945. februárban „Germánia címére” írt verset. Ez utóbbi indító része így hangzott: „Viperafajzatja a meggyötört Európának, / ki - mint a szomorú példa mutatja – nagynak / mutatkoztál a rombolásban; Kant, Beethoven / s Goethe elfajzott nemzete, felelj: mért / taszítottad a sírba nagy multad jövőjét?”

1957-ben megjelent Ostor és olajág, és az 1961-ben kiadott Így igaz! című versgyűjteményében és az 1964-es Égni! Elégni! című gyűjteményben csak a korszakban született versek egy része jelent meg. Azok, amelyeket az aktuális politika kiiktatott a korszak lehetséges önértelmezései közül, kéziratban maradtak. Ezeket a verseket Berda József három hetente más és más barátjának adta át megőrzésre. A versek egy része megmaradt, a 2003-

ban kiadott Összegyűjtött versei című könyvben megjelent. Az eddig lappangott művekből látszik, az 1948 utáni időben, aztán az 1956-ot követő periódusban Berda vezéreszméje változatlanul a szabadság, az emberség és a lelkiismeret volt. Időmértékes és szabad ritmusú versekben formálta verssé a szövegeit. Szt.[álin]. címmel például így foglalta össze a személyi kultusz világát: „Van városod, hidad, utad, tered. Csak egy van / még hátra: Bazilikánkat is rólad nevezzék el! / S miért ne legyen így? Hisz gondolkodsz mindnyájunk / helyett, míg el nem tűnsz te is a nagy forgószéllel!” 1956 után [Mily furcsa...] kezdőrésszel így írt: „Mily furcsa. Immár Kádár/ az ellenforradalmár! / Néphez hű forradalmárokat öletett meg, / csukatott le ő - / hadd teljen meg velük a bőségben teljes / magyar temető!

A kultuszkormányzat, feloldandó a társadalom és a költő közt meglévő feszültséget, 1965. április 4-én József Attila-díjjal tüntette ki. 1966-ban, rá egy évre, meghalt. A Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra, nem Újpesten, személyes kívánsága szerint ugyanis „költőtársai között” kívánt nyugodni.

A magyar történelemhez, a szülőhazához, a költő Zrínyihez, a reformkori eszméket összefoglalóan jelentő Vörösmartyhoz, és az egyik legnagyobb magyar zeneszerzőhöz, Kodály Zoltánhoz való személyes kötődése érzékelhető az 1955 decemberében írt köszöntő-magasztaló epigrammájában.

BERDA JÓZSEF

Kodály

Egyre fiatalabb s még egetverőbb lendületű
leszel századi zenénk irányt mutató katedráján,
legemberibb s legmagyarabb megszólaltatónk!
A haza holtig hű fia maradsz te mindig; oly erős,
mint az ég és a föld! Harcunkban bölcs
öreg s előrelátó fiatalok forradalmának
vígasként jöttél e világra hetvenhárom
évvel ezelőtt. – Légy öröme hát mindnyájunknak
hosszú időig még műveddel, egyre élőbb
életteddel s a nép, a nemzet nem
marad soha magára! □

HIRMANN LÁSZLÓ

Hirmann Ferenc

1948. május 20-án a Népszabadság című napilap „Három Hirmann – egy élüzem” című cikkében ezt olvashatták a lap előfizetői: „Nem vitás, hogy az elsőszámú Hirmann, a Ferenc, életrevaló ember volt, nyugodjék békében. Gondolják meg: öntő létére 1880-ban alapított magának egy kis esztergaműhelyt a Csányi utcai pincehelyiségben. Úgy kezdett, hogy ő maga vitte el a jólformált csapokat, csapágyakat, tengelyeket a rendelőknek. Később felvett egy inasgyereket, az vigyázott a műhelyre, tett-vett ott, ha ő munka után szaladt”.

Hirmann Ferenc 1855. október 1-jén született Baján, egykoron Bajorországból bevándorolt sváb család leszármazottjaként. Apja iparos, gombkötő mester volt. Korai halála után özvegye, Terézia asszony egyedül nevelte fel ikergyermekeiket, Paulát és Ferencet.

A fiú négy elemi, majd négy szakiskolai évet végzett iskolában, azután vándorútra indult. Korai elődjéhez, a szintén bajai Jelky András szabólegényhez hasonlóan nyugat-európai iparos tanulmányúton járt. 18 évesen hagyta el hazáját és hat és fél éven át bolyongott a kontinens fejlett ipari országaiban. Bécs, München, Brüsszel, Párizs jelentették vándoriparos útjának állomásait. Nyelvekkel ismerkedett, víz- és gázszerelvénygyárakban dolgozott. Vasöntödékben és gépgyárakban szerzett szakmai tapasztalatokat. Nyugati tanulmányai során az emigráns magyarok körében megismerkedett Munkácsy Mihállyal is, akinek a későbbiekben megmutatkozó művészetpártolását köszönhetette. 1879-ben tért haza szülővárosába, de nem sokáig időzött Baján. A dualizmus kori Budapestre költözött, ahol 1880-ban megnyitotta az első Magyarországi Fémöntő Műhelyt. A Dob utca 37. szám alatti lakásában állította fel első esztergapadját. Kezdeti modelljeit maga tervezte, készítette el, bár hamarosan alkalmazottakat is felfogadott. Ahogyan cége növekedett, át-

költözött a Huszár utcába, ahol szerelvényeket, dísztárgyakat öntött. Ipartörténeti kuriózum, hogy rézmegmunkálással is foglalkozott kicsiny üzemében. 1889-ben vásárolta meg a Csányi utca 7-9. szám alatti házat, amelynek lakrészében hamarosan az ő műhelyei üzemeltek. 1905-ben Hirmann Ferenc szerződést kötött Budapest székesfővárossal – a kiépülő vízvezetékrendszerhez szerelvények elkészítését vállalta. Ettől kezdve üzeme igazi nagyvállalattá fejlődött, három évvel később közel 200 munkás dolgozott műhelyeiben. Ekkor gyára már új telephelyen, a Váci út 117. szám alatt állt, és a „Hirmann Ferenc Fémöntőde, Rézárú és Vagonfelszerelési Gyár” nevet viselte. A gyár tőszomszédságában, a mai Fiasztó utca sarkán lévő emeletes bérházban alakított ki otthont magának. A nagy lakásra szükség is volt, mivel az 1887-ben Burgos Júliával kötött házasságából nyolc gyermek szü-

Hirmann Ferenc a nyolcvanadik születésnapján, a Baross-lánccal (A fotó a Hirmann család tulajdona)

letett, igaz, csak négy leány élte meg közülük a felnőttkort. Idővel gyermekei is a családi cégben dolgoztak, sőt, Hirmann Ferenc további rokonait is alkalmazta gyárában. E sorok írójának dédapja, Hirmann József a forgácsolózsem vezetője volt, nagyapja, Hirmann Béla a gyártásfolyamatot irányító főosztályt vezette. (Őket is említi a Népszabadság már idézett 1948. évi cikke. Hirmann József a gyártulajdonos unokatestvére volt.) A cég különleges tevékenységi körébe tartozott az ércszobrok öntése. Ez utóbbi ágazat produktumai szerte a nagyvilágban jelen vannak: Hirmann Ferenc cége öntötte 1901-ben a clevelandi Kossuth szobrot. A családi legendárium szerint a millenniumi emlékmű angyal szobrát is ő készítette el. Műhelyében készült az a kecskemétiak által csak Árpádkának becézett szobor is, amit 2021-ben helyeztek vissza az ottani városháza tetejére. (Dualizmus kori hagyomány volt, hogy a városi önállóság hangsúlyozása céljával páncélos vitéz szobra díszítette a helyhatóság épületét. Így került Roland lovag is az újpesti Városháza pártázatára.)

A kor igényeihez igazodva, a cég idővel profilt váltott. A szobrok öntésével felhagytak, és ipari eszközöket kezdtek gyártani. Szivattyúk, WC-tartályok, tűzoltókészülékek képezték az üzem terméklistájának javát. Olyan szerelvényeket gyártottak, amelyek a korszerű otthonok berendezéseit alkották (fűtési rendszerek, fürdőszoba-felszerelések, gázberendezések stb.). A gyártmánykínálatban zománcozott termékek, kádak is szerepeltek.

A Hirmann gyár fontos szállítója volt a MÁV-nak is. Az ország legnagyobb vállalata vasúti szerelvényeket rendelt a cégtől. Az első világháború idején a cég haditermelésre állt át, lövedékek és aknák fémalkatrészeit gyártották. A trianoni békét követő gazdasági visszaesés a gyárat is érintette, bár külföldi érdekeltségei megmaradtak. Elsősorban a Balkán, Bulgária és Románia felé szállítottak termékeket. A nagy gazdasági világválság a Hirmann gyárat is megrázta. 1930-ban Metzger Ede, a gyár kereskedelmi igazgatója így nyilatkozott a sajtónak: „Példának a Hirmann-gyárat említem, amely legrégibb és legnagyobb fémárúgyára az országnak. Ma is kétszáz munkást és ötven havidíjas tisztviselőt foglalkoztat. Ez a gyár családi vagyonból

tartja fenn magát, s ha ez még akkora is, aligha bírja el egyedül a külföldi piac részéről felmerülő hiteligenyeket. Fémipari exportunk emelkedése teljesen attól függ, hogy bankjaink támogassanak bennünket a szükséges külföldi meghitelezéseknél s ebben az esetben biztosítjuk őket, hogy munkánkkal becsületesen letörlesztjük a rendelkezésre álló hitelt”.

Hirmann Ferenc cégének tevékenysége nem korlátozódott Budapest mai XIII. kerületére, Angyalföldre. A szomszédos, akkor még önálló Újpestre is átnyúltak érdekeltségei. Bár városunk alapiparágai a faipar és a textilipar voltak, azért a fémművesség is képviseltette magát. Aigele János a Baross utca végén működött rézöntödéjét. Ezt vásárolta fel a Hirmann gyár, ettől kezdve az újpesti üzem is a cég javára termelt. Elsősorban sablonokat öntöttek az angyalföldi tömegtermelés számára.

Hirmann Ferenc iparfejlesztés területén tanúsított érdemei nem maradtak elismerés nélkül. Már 1896-ban, a Millennium évében megkapta az Arany Érdemkeresztet, majd 1935-ben a Baross-láncot. Politikai szerepet is vállalt, előbb Budapest VII. kerületének képviselőtestületi tagja volt, majd 1931 és '36 között a kormánypárt országgyűlési pótképviselője lett. Szakmai érdekképviselőre is kész volt, a Vas- és Fémiparosok Országos Szövetségének jegyzője, majd elnöke lett. 1935-ben széles körben ünnepelték nyolcvanadik születésnapját, gyára udvarán kiállítás nyílt kitüntetéseiből, díszokleveleiből. Hirmann Ferenc 1939. szeptember 2-án, a második világháború kitörésének másnapján hunyt el.

Nem érthette meg, hogy a második világháború idején cége újra a hadiipart szolgáltatta, olyannyira, hogy 1944-re a gyár dolgozói már 600 fős gárdát alkottak. Mint ahogyan nem érte meg üzeméi államosítását sem. 1949. június 1-vel gyárat egyesítették a Teve utca 3. szám alatti Ulrich B. J. Bádóg- és Ólomárúgyár céggel, és Fémszerelvénygyár néven működtek tovább. 1965-ben az ipari egységet vidékre telepítették, részben a Mofém mosonmagyaróvári egysége lett. A Váci utcai üzem területére az Elzett Fémlemezipari vállalat Zár- és lakatgyára költözött. Az újpesti, Baross utcai üzemegység szintén állami tulajdonban, Újpesti Fémöntőde néven folytatta tevékenységét.

A főváros legismertebb sírkertjét hosszú története során hívták Fiumei Úti Sírkertnek, Mező Imre Úti temetőnek, ma ez a nemzeti panteon.

Ahogy a reformkori főváros területe gyarapodott, új temetőre volt szükség. A városi tanács 1847-ben jelöltette ki annak területét; 1849 virágvasárnapján szentelték fel. Az első temetés során annak a 11 honvédnek a végtisztességére került sor, akik az isaszegi csatában kaptak sebet, és a Szent Rókus Kórházban haltak meg. A szabadságharcot követően köztemetőként funkcionált. Az első híres ember, aki itt találta meg végső nyugalomát, az 1855-ben elhunyt Vörösmarty Mihály volt. Öt évvel később a temető forradalmi megmozdulás színhelye volt. Forinyák Géza egyetemi hallgató egy pesti tüntetés során vált a karhatalom áldozatává. Temetésén 1848 márciusa óta nem látott tömeg jelent meg. Az önkényuralom, majd az azt követő dualizmus idején a temető a mauzóleumok parkja lett. 1870-ben itt temették el Batthyány Lajost, két évvel később az Ybl Miklós tervezte mauzóleumban Ganz Ábrahámot. A legnagyobb szabású temetés Kossuth Lajosé volt 1894-ben. Idővel itt találtak nyughelyet a magyar irodalom és művészet legnagyobbjai: Arany János, Blaha Lujza, Munkácsy Mihály. Különleges sír Jókai Móré. Az írófejedelem végakarata az volt, hogy háza ajtófélfájából faragjanak feszületet egyszerű sírhantja fölé. Az utókor ezt a kérést teljesítette, de oly módon, hogy az egyszerű sírhant köré az elhunyt nagyságát dicsőítő faragott kő oszlopcsarnokot emeltek.

A sírkert folyamatosan gyarapodott, 1941-ig több mint negyedmillió sírt emeltek itt. A kommunista időszakban alakították ki a munkásmozgalmi panteont, amely Rajk László újratemetésének helyszíne volt.

A hatalmas, parkosított temető szinte mértani középpontjában található Antall József miniszterelnök márvány síremléke, Melocco Miklós alkotása. Tőle nem messze áll Kádár Jánosnak és feleségének vörösmárvány sírja, amelyet máig ismeretlen tettesek 2007-ben megbolygattak.

A temető főútja mellett, 1904-1908 között két árkádsort létesítettek. Épületeinek egyik tervezője az a Hegedűs Ármin, aki az

újpesti városháza társalgóteremmel is volt. Számos tehető család temetkezett ide, köztük a Hirman család feje, özvegye és leszármazottai is. A sírbolt ma is az egyik legimpozánsabb nyughelye a temetőnek.

A Hirman család neve máshol is fellelhető márványba vésve. 2018-ban a Váci út 117-119. szám alatti irodaház falán újra elhelyeztek egy emléktáblát, ami Hirman Ferenc és neje iparteremtő dicsőségét hirdeti. Eredetileg az itt lebontott gyárpületen állt. Az avatáson jelen voltak leszármazottai is. A tábla szövege: „Hirman Ferencz ércöntő, fémárú gyáros, kereskedelmi főtanácsos és felesége, Burgos Júlia, hű társa életében és munkájában, művének folytatója. 1880-ban nyitott kis műhelyüket 30 év alatt gyárrá fejlesztették, mely az államosításig itt működött. Nevükhöz fűződik a hazai víz-gőz-gázszelvény és vasúti fémveret gyártás megteremtése. Megemlékezésül Mofém Rt., Elzett Rt., OMM öntödei múzeuma, a Hirman Család leszármazottai 1997”. A család egyik ága ma is Újpesten él. Hirman Ferenc a Kerepesi Temető családi sírboltjában nyugszik. □

A Hirman család sírboltja a Kerepesi Temetőben
(A szerző felvétele)

„A nőgyógyászat egy boldog hivatás”

Dr. Novák Károly szülész, nőgyógyász főorvost sokan ismerik Újpesten, és ha személyesen nem is találkoztak vele, a nevét biztosan hallották már.

Közvetlen, emberszerető természete, mindenkor orvosi tevékenységén túl is megbecsülést vívott ki a lakosság körében. Munkásságáért Újpestért díjjal (2002) és Újpest Egészségéért díjjal (2010) is kitüntették.

– *Családja nem több generációs újpesti, hol töltötte a gyermekkorát?*

– Pilisvörösváron születtem 1941-ben. Felmenőim iparosok voltak, én lettem az első diplomás a családban. 1948-ban Piliscsabára költöztünk, ott kezdtem az iskolát az angolkisasszonyoknál. Egy év múlva az apácarendet „kivetkőztették”, civil pedagógusként taníthattak tovább. Az első évben még a régi rendszerint tanítottak bennünket, később csak órarenden kívül tarthattak hittanórákat. 18 éves koromig falun éltem. Megismertem a vidéki életet, a falusi emberek mentalitását és mun-

káját is. A nyári szünetekben az erdészetben, a vasútnál, máskor a postánál dolgoztam.

– *Kisgyerekként milyen szakmáról álmolt az iskolában?*

– Már az általánosban elhatároztam, hogy orvos leszek. Ez abból adódott, hogy Kunszenthy doktort, az egész falu orvosát hatalmas tisztelet övezte. Mindenki kalapot emelve köszöntötte az utcán. (Akkoriban még szinte minden férfi kalapot hordott! Ez nagyon imponált nekem.) A megbecsülést azzal vívta ki, hogy minden betegét személyesen ismerte és emlékezett rájuk, amikor a rendelőben megfordultak nála. Nekem ez annyira tetszett, hogy úgy gondoltam, én is szeretnék ilyen elismert orvos lenni.

Budapestre már ezzel az elhatározással jelentkeztem a gimnáziumba. Édesapám egy fővárosi autójavító vállalatnál volt szakács. Öcsém is akkor kezdte az iskolát. (Ő később elismert vendéglátós szakember lett.) Piliscsaba – Klotildligeten laktunk, ám nem volt túl jó a közlekedés. Családunk ezért úgy döntött, meghirdetjük cserére a házunkat. Egyetlen jelentkező akadt Újpestről, a Vécsey utca 64.-ből, így kerültünk ide. A középiskolát az óbudai Árpád Gimnáziumban kezdtem, de a Kőrösi Csoma Sándor Gimnáziumban érettségiztem. 1956 után ugyanis az Árpád Gimnáziumot kettéválasztották, és én átkerültem a Szentendrei úti iskolába. A kapcsolatot a mai napig tartom az egykori osztálytársaimmal.

Kitűnő érettségivel jelentkeztem az egyetemre, de első körben nem vettek fel. Elmentem mütösfűnek a SOTE-ra. A következő esztendőben nem is próbáltam Pestre jelentkezni, rögtön Debrecenbe felvételiztem. Ott végeztem el az első három évet, számomra az volt az igazi egyetem. Kampuszával, kollégiumával és az ott folyó nagyon színvonalas oktatómunkájával egy életre megfelelő indítást adott. A negyedik évfolyamtól Budapesten folytattam a tanulmányaimat. 1966-ban megnősültem, a feleségem dr. Lencsér Katalin bőrgyógyász szakorvos.

Dr. Novák Károly főorvos

– *Orvosra minden időben szükség van, gondolom nem volt nehéz elhelyezkednie az egyetem után.*

– Summa Cum Laude végeztem, a meghirdetett lehetőségek közül három állásra pályáztam. Az interjún sorrendben fogadtak a tanulmányi eredmény alapján, így az első között voltam, de az általam kiszemelt helyek mindegyike betelt már – legalábbis nekem azt mondták. Furcsa volt, mert az utánam következő jelentkezőket mind felvették. Feleségemmel úgy döntöttünk, hogy vidéken keresünk helyet – Miskolcot választottuk. Mindketten a diósgyőri kórházban helyezkedtünk el. Kapunk egy lakószobát is, Katalin akkor már gyermeket várt. A berendezésünk egy szekrény volt, aminek nem volt hátulja, valamint egy eredetileg négy lábú asztal három lábbal, és két kórházi ágy. Az ablakon a rolettát csak félig lehetett lehúzni; így kezdtünk el élni, dolgozni. Nagy iskola volt számomra az a 120 ágyas osztály! Három naponként az egész megyére mi ügyeltünk. Hozzánk tartozott a hatalmas vasgyár: a helyi kohászat és a gépgyár ellátása. Műszakváltáskor csak úgy özönlöttek a munkások kifelé a gyárkapun. Sokan az ott lévő kolónia házaiban, szoba-konyhás lakásban laktak, az udvaron közös WC-vel. Rengeteg tapasztalat megszerzésére nyílt alkalmam. Fiatal orvosként olyan esetek sokaságával találkoztam, amelyekre Budapesten nem lett volna módom. Előfordult, hogy egy hónapban száz szülést vezettem le, és esetenként 48-72 órás ügyeletet láttam el.

– *Az újpestiek szerencséjére nem maradt végleg vidéken.*

– A kollégák azt mondták, ha itt teszed le a szakvizsgát, akkor már nem tudsz elmenni Miskolcra. Próbáltam tehát más helyet keresni. 1970-ben Lazarits Jenő tanár úr, sebész doktor volt az újpesti egyesített kórházak vezetője, aki ismert engem. Nála töltöttem a sebészeti gyakorlatot, és az államvizsgán – ahol elnökségi tagként részt vett – dicséretet kapott Rubányi professzortól, amiért olyan magas színvonalon felkészített a vizsgára. Újpesten hiányzott egy bőrgyógyász, az állásra a feleségem pályázott, akit felvett az igazgató úr, és engem is vele együtt. Indoklasként a kerület érdekét jelölte meg. Eleinte havonta kaptam szerződés-megújításokat. 1970. no-

vember 11-től folyamatosan dolgozom Újpesten, immár 52. éve, a mai napig is. Nyugdíjas csak papíron voltam.

Amikor a szülészetre kerültem, az igen szigorú Gergely Imre főorvos vezette az osztályt. Kiváló kollektívát hozott létre. 1971 januárjában átkerültem a Károlyi Kórház sebészetre. Közben átestem egy májgyulladásra, amellyel egy műtét során fertőződtem meg. Gyógyulásom után a labor vezetője lettem, mert ott éppen megüresedett egy főorvosi státusz, ám közben jelessel szakvizsgáztam nőgyógyászatból. 1972-ben meghirdettek egy alorvosi állást a szülészetben, amit elnyertem. 1977-től már adjunktusként praktizáltam. 1980-ban lettem másodfőorvos, majd alkalmanként első az Újpesti Kórházban. 2007 áprilisáig gyakorlatilag folyamatosan a szülészet második számú vezetőjeként dolgoztam.

– *Ez volt a legendás Görgey – illetve akkoriban Dózsa György utcai – Szülőotthon.*

– A Szülőotthon csak a nevében vitte tovább eredeti rendeltetését, mivel akkoriban már jóideje komplex műtéti szolgáltatást nyújtó kórházként működött. 120 ágygal, hatalmas forgalommal. Egy statisztikából idézem: 1985 és 1994 között 62 472 beteget ápoltunk, 15 000 szülést vezettünk le. Újpest mellett Rákospalota is odatartozott. Abban az időben 21 orvos látta el a munkát, a működésünket jellemző szakmai mutatók az átlagnál jobbak voltak. Orvosainknak mindenhez érteniük kellett, mi végeztük az aneszteziológiát (altatást), a sürgősségi laborvizsgálatot; és éjjel-nappal rendelkezésre álltunk, ha gond adódott, azonnal mentünk segíteni egymásnak. Otthon, éjszakára az ajtókilincsre akasztottam a ruhám,

Az Újpesti Szülőotthon felújított épülete 2013-ban. Az intézmény azóta más funkciót kapott (Fotó: Krizsán Sándor)

és ha hívtak, a feleségem nyitotta az ajtót, indultam azonnal. Nagyon jól együttműködő csapatot alkottak a közelben lakó orvosok, köztük Győry Attila, Pomázy László, Hintalan Albert, Filep Aladár, és a végtelenségig sorolhatnám a kiváló szakembereket. A kórház bezárását követően más intézményekben elhelyezkedő kollégák egyaránt azt jelezték, hogy sehol nem találták meg azt a miliőt és azt a kiegyensúlyozott együttműködést, amelyben Újpesten részük volt.

– 2007 óta a szakma- és a helytörténet lezárt fejezetét jelenti a Szülőotthon.

– Már az osztály bezárása idején meggyőződésem volt, hogy ez a döntés egy lavinát indít el. Sajnos igazam lett, mert ezt követően megszűnt az országos híré traumatológia, az urológia, a neurológia, a gyermekosztály stb. Véleményem szerint Újpest egészségügyi ön-ellátását szüntették meg tudatosan, hiszen ezek az intézmények még a település önálló idejében létesültek, és a kerülettől válás után szinte változatlanul működtek tovább. Egy szervezeti egységet képezett az Árpád- és Károlyi Kórház, a Városi Kórház és természetesen a szakrendelő. A különböző szakterületen dolgozó orvosok és a háziorvosok között is közvetlen kapcsolat alakult ki. Ma ez az együttműködés sokkal nehezebb. A szakrendelő az előző és a jelenlegi városvezetésnek köszönhetően ismét magas színvonalú járóbeteg ellátást biztosít Újpest lakosságának. Mindezt az intézet jó felszereltsége teszi lehetővé. Sajnos így is csak egy bizonyos szintig tud ellátást bizto-

A Szülőotthon „Aranycsapata”. A bátsó sorban: dr. Győry Attila, dr. Szunyoghy János, dr. Novák Károly, dr. Soltész Klára (†), dr. Sziklai József, dr. Jerger András, dr. Filep Aladár. Elöl: dr. Hintalan Albert és Farkasné Zsuzsa főnővér

sítani, afölött már kórházba kell utalnunk a betegeket. Ma nincs a régihez hasonló közvetlen kapcsolat a szakrendelés és a kórházak között. Technikailag nagyon sokat fejlődött a medicina. Rendkívül korszerű gépek segítik a munkát, de ez egyben rettenetesen drágává is teszi az orvoslást. Kétségtelen, hogy több évtizeddel ezelőtt még nem létezett ultrahangkészülék, csak hallgatóval észlelhattük a magzati szívhangokat, de abban az időben is elvégeztünk minden beavatkozást a kórházban, még a legnagyobb műtéteket is. Később – a progresszív ellátás bevezetése után – bizonyos terminusban klinikai ellátási keretbe utaltuk ellenőrzésre a kismamát, de a legtöbb esetben mindent megoldottunk helyben. Újpesten kórház hiányában jelenleg nincs szakorvosképzés, és ez a jövőre nézve nagyon aggasztó.

– Az orvosi szakterületek közül miért éppen a nőgyógyászatot választotta?

– Mindenképpen manuális hivatást szerettem volna választani, így végül a nőgyógyászat és az urológia maradt a terveimben. Orvostanhallgatóként négy naponként a XIII. kerület éjszakai ügyeletén vállaltam munkát, majd egy évig mentőtisztként dolgoztam az Újpesti Mentőállomáson. Megismertem Újpest életét éjjel és nappal, a szociális és egészségügyi nehézségek minden formájával találkoztam. A nők elesettségét és kiszolgáltatottságát látva vonzódtam a nőorvosi szakmához. Ez magyarázza azt is, hogy a későbbiekben a menopauzában lévőket ellátására szakosodtam. A szülészeti egy boldog hivatás. Ha azonban nőgyógyászként szomorú esettel találkozom, akkor ott sokszor nagy drámák zajlanak. Szerencsére a kóros esetek – időben felfedezett elváltozás esetén – nagy arányban gyógyíthatók, és ha műtetre kerül is sor, a beavatkozás a legtöbb esetben sikerre vezet. Mielőtt a miskolci kórházat választottam, az Orvostovábbképző Intézetben felajánlottak számomra egy állást az urológiai osztályon. Nemet mondtam rá.

– Mi újpestiek ma már pontosan tudjuk, hogy jól döntött.

– Miskolc – ahogy említettem – jó iskola volt számomra, manuálisan is nagyon sokat tanultam, fejlődtem, amit a későbbiekben jól tudtam hasznosítani. Az újpesti mentőzés szintén óriási tapasztalatot jelentett. Amikor

például egy Dózsa-meccs egészségügyi biztosítását végeztük a Megyeri úti pályán, rendszeresen húszezer ember szurkolt a lelátón. Ha a mérkőzésen valamilyen baleset történt, megkérdezték, hogy a sérült ellátása után miért nem távoznak. Egyszerűen nem lehetett otthagyni a stadiont, mert a többi szurkolóra továbbra is vigyázni kellett. Súlyos sérült esetén egy másik mentőt rendeltünk.

– *Az újpesti szülészeti példaértékű munkát végezett, amit páciensként magam is megtapasztaltam. Azt csak ballomásból tudom, hogy szakmai elismerésből is sok jutott személyesen Önnek.*

– A kórházi ellátáson kívül rendszeresen végeztünk tudományos munkát is. Gyakran részt vettünk konferenciákon, ahol beszámoltunk a gyakorlati tapasztalatainkról, vagy közlemény formájában publikáltuk azokat. Szóltunk a méhnyakrák-szűrés hatékonyságáról, vagy arról, hogy mi a teendő az idő előtti magzatburok-repedés esetén. 37 előadásban, illetve közlemény elkészítésében vettem részt. Igyekeztünk naprakészek lenni, figyelni és alkalmazni azokat a hazai és külföldi eredményeket, amelyekhez hozzájuthattunk. Miskolcon az altatás még éter csepegtetésével történt. Az ottani sebészetben tanultam meg a gépi altatást, amelyet a Szülőotthonban is folytattam. De említhetném a magzati fejbőr pH-értékének meghatározását vagy a magzati diagnosztika témájából az amnioszkópiát (magzatvízvizsgálat) is, amihez a speciális csöveket a Bányagépgyárban készítettem el.

Dr. Lóránt Sándor tanár úr volt korábban az újpesti szülészeti vezetője, aki tudós emberként kutatta a szülőfájásokat. Ő szerkesztette az első kardiogramot, amely egy szalagon megjelenő rajzolatla mutatva a méhösszehúzódásokat. Ezt a találmányt használtuk a CTG megjelenése előtt. Farkas Balázné főnővér kezdeményezésére nálunk valósult meg először a bababarát – családbarát szülőszoba program, az úgynevezett apás szülés, amelynek széleskörű elterjedése azt mutatja, hogy pozitív hatást gyakorol a párkapcsolatokra.

– *A 2007-ig egy csapatban dolgozó munkatársak ma is tartják egymással a kapcsolatot?*

– A régi kollégákkal évente találkozunk, mindenki úgy érzi egy igazi család volt a miénk. A bezárás sok fiatalabb munkatársnak komoly problémát okozott; én akkor már 66

éves voltam, úgy alakult, hogy ezt követően a „hobbimnak”, a változókorú nők gyógyításának élhettem.

Az 1980-as évektől komolyan foglalkoztatott, hogy a nők 45 éves koruk után szakorvosi szempontból szinte magukra vannak hagyva. A menopauza idejére a nők 15-20 százalékánál sokféle egészségügyi probléma jelenik meg. Gondjaik megoldására kevés segítséget kapnak. Érdeklődésem a hormonális változások irányába fordult, jelentős anyagom gyűlt össze a vizsgálatok során. Egy disszertáció megírását terveztem, ami sajátos okok miatt nem valósult meg, elindult azonban a menopauza szakrendelés, ami nagy sikerrel működött. Csontritkulás vizsgálatára alkalmas gépet is sikerült beszerezni. A kórház bezárása után ezt a speciális rendelést a szakrendelőben folytatom. A menopauzában lévő nőket számos egyéb betegség is érinti, ezért ellátásuk más orvosi szakágak bevonásával történik. Sokan jönnek, és örömmre szolgál, hogy segíteni tudok.

– *A szakmában eltöltött több mint ötven év mellett jut ideje a magánéletre is?*

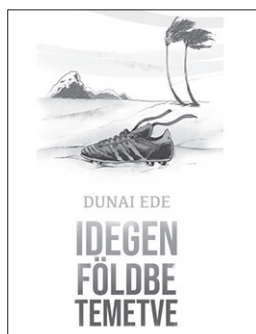
– Feleségemmel egyszerre végeztünk az egyetemen; mint említettem Katalin előbb Újpesten, később a Madarász utcai Kórházban dolgozott gyermek bőrgyógyászként. Fiam közgazdász, gyógyszerész, a lányom vendéglátós. Tíz évig vezette az öcsémekkel közösen nyitott éttermet, de testvérem korai halála kettétörte azt a vállalkozást. Négy unokánk közül a legidősebb politológus, a második a Heim Pál Kórházban nővér, a két kisebb még gimnáziumba jár. Szeretjük Újpestet, otthonra leltünk benne. □

A Novák család 2022-ben

Jolsvai András legújabb könyve a 20. század első felének három erős nőalakjának korrajza. A regény Márton Irma, Singer Bözsi és Madarász Henrietta sorsát mutatja be a háború előtti Budapesten. A fővárosi helyszínek, a közterületek, vendéglátóipari helyiségek, és a lakások minden berendezési tárgya híven tükrözi a korszakot. A sorok közé rejtve szülőhelyét is megemlíti a szerző, például a villamos utasait említve: „pékinasok, kifutófiúk, újságkihordók, postások, akiknek nem tellett városi ágybérletre, és Angyalföld mélyéről vagy Újpestről vicinálisoztak be minden nap, hogy meghódítsák a várost”. A három párhuzamosan futó fiktív életút végül összefut, és az olvasó azt is megtudhatja, hogy valójában mi is volt Márton Irma tévedése. A kötet a Kalligram Kiadó gondozásában jelent meg.

Kolár Endre neve sok drukkernek ismerősen cseng, hiszen az ötszörös bajnok és háromszoros kupagyőztes lilafehér csapat tagja volt. 1974-ben a Bajnokcsapatok Európa Kupájában elődöntőt játszott, később légiósnak állt Finnországban. Személyes sorsa mégsem sikertörténet. A 2000-es években ártatlanul perbe fogták, és az eljárás elől a Fülöp-szigetekre menekült. A természeti katasztrófák földönfutóvá tették, a stressz és a magány pedig depresszióba taszította. Egészsége megromlott, végül egy nyomornegyedbe került. A bíróság felmentette, de a visszatérésre már nem volt esélye. Életrajzírója, Dunai Ede a könyv szerzői díját felajánlotta Kolár hamvainak hazahozatalára, hogy ő is a régi társak, Göröcs, Bene, Fekete, Várhidi és Szusza közelében nyugodhasson a Megyeri temetőben. A könyvet az Aposztróf Kiadó jelentette meg.

Állami elismerés

Március 15-e alkalmából dr. Áder János köztársasági elnök, jelentős agrártudományi és művelődéstörténeti kutatómunkája, valamint értékes intézményirányító tevékenysége elismeréseként a Magyar Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetést adományozta dr. Estók János történésznek, Újpest Díszpolgárának, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgatójának.

Sándor István Újpest Gyermekéiért Díj

Május 18-án, a Városháza dísztermében került sor a Sándor István Újpest Gyermekéiért Díj átadási ünnepségére. Elismerésben részesült: Csaba Jánosné, az Újpesti Játék-Mozgáskommunikáció Óvoda óvodapedagógusa, Faragó Erzsébet, az Újpesti Károlyi István Általános Iskola és Gimnázium pedagógusa, Kádócsa Gyula, a Pécsi Sebestyén Ének-zenei Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola pedagógusa, Nagyné Szele Ágnes, az Újpesti Virág Óvoda óvodapedagógusa, Vargáné Bezegh Magdolna, az Újpesti Homoktövis Általános Iskola nyugdíjas pedagógusa. A díjakat Déri Tibor polgármester adta át.

Don-kanyar 80

Újpest Önkormányzatának kezdeményezésére az Újpesti Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény 2023 augusztusában kiállítással emlékezik meg az 1943-as doni katasztrófa újpesti áldoztairól és visszatért hadifoglyairól. A tárlat szervezői kérik az újpestieket, és az innen elszármazottakat, hogy a családjukban fellelhető Don-kanyarral kapcsolatos személyes emlékeiket adják kölcsön a kiállítás időtartamára. A szervezők kérik, hogy 2022. szeptember 30-ig a tulajdonosok vegyék fel a kapcsolatot a helytörténeti gyűjteménnyel, és tájékoztassák a szakembereket felajánlásukról.

Gyász hír

Március 7-én, életének 80. évében elhunyt dr. Küttel Péter sebész-aneszteziológus, orvosközgazdász, a Károlyi Sándor Kórház egykori főigazgatója, a Magyar Orvosi Kamara korábbi újpesti elnöke. Élete végéig az újpesti szakrendelő sebészetén dolgozott. Munkáját 2008-ban Batthyány-Strattmann László díjjal jutalmazták. Családja és kollégái március 31-én búcsúztatták a Farkasréti temetőben.